

90-3
1177

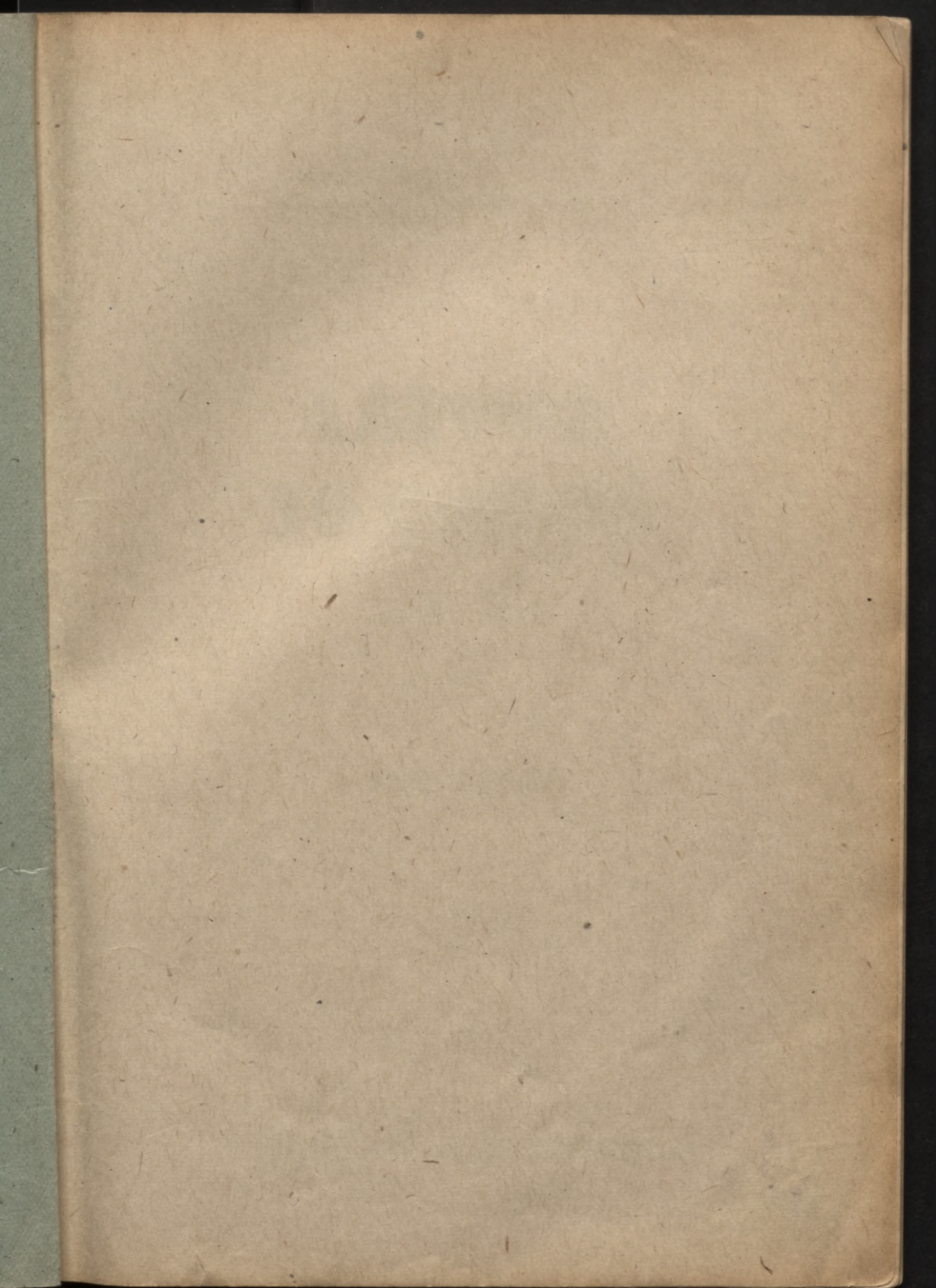
LATVIJA

30

GADOS

1918 - 1948

Alb. Tinsall
LEICESTER'e; 1949. January

R. B. L.

90-3

1177

dupl.

9

LATVIEŠU NACIONĀLĀ PADOME

LATVIJA 30 GADOS

1918 – 1948

PROF. A. ŠVĀBE

VĀCIJĀ, 1948. GADA NOVEMBRI

80

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTEKA

91

37.087

0306124284

1.

1918. gads nav ne sākums, ne gals igauņu, latviešu un lietuvju brīvības cīņām, jo Dieva dzirnas maļ labi, bet lēni. Tomēr taisni šis gads noslēdz veselu laikmetu un ievada jaunu ēru Baltijas un visas pasaules politiskā vēsturē.

1918. g. 8. janvārī Savienoto Valstu prezidents V. Vilsons paziņoja kongresam savas 14 tezes par miera noteikumiem, starp citu prasot pasaules valdības dibināšanu Tautu savienības veidā. 3. martā Brestļitovskā ķeizarkā Vācija bij pirmā lielvalsts, kas pasniedza roku Velnam, atzīdama bolševikus par pasaules sestdaļas likumīgiem valdniekiem. 11. novembrī Francijas kaujas laukos rietumu demokrātijas satrieca vācu imperiālismu un izbeidza pirmo pasaules karu. Un šogad arī paiet trīsdesmit gadu, kopš Lietuva (16.februārī), Igaunija (24.februārī) un Latvija (18. novembrī) svinīgi deklarēja, ka tās atdalījušās no Krievijas un turpmāk pašas lems par sevi kā suverēnas nācijas.

Ja atsevišķi kalendāra datumi, kas sastāda vēstures chronoloģiju, ir nejaušība, tad turpretim noteikta cēloņsakarība un mērķtiecība vienmēr slēpjas aiz ārējo notikumu un faktu šķietamā chaosa. Ciktāl vēsturi taisa valstsvīri, kara vadoņi vai idejiski cīnītāji, viņi vadās no zināmām idejām un cenšas tās iedzīvināt šādiem vai citādiem līdzekļiem. Īstā laikā un vietā kaujā sviestas idejas ir bīstamākas par visbriesmīgākiem kara ieročiem, jo tautas nedzīvo no maizes un izpriecām vien, bet meklē kādu attaisnojumu un jēgu savai domāšanai, jušanai un gribēšanai. Tāpēc neviena militārā sakāve nav droša un neviens miera līgums mūžīgs, ja nav gūta uzvara pār ienaidnieka dvēseli.

Parasti dzejnieki un pravieši ir tie, kas pirmie mistiskos redzējumos saskata to, „kas neizteikts ikkatra krūtīs dus“. Neviens cits kā ģeniālais Rainis bij tas, kas pravietīgā gaišredzībā brīdināja savu tautu: „Ja šo laiku nōgulēs, nebūs jāguļ simts, bet tūkstoš gadu!“ Kad Garlībs Merķelis 18. g. s. beigās sacerēja

teiku par Vanemu Imantu, viņš droši vien nenojauta, kādu vareņu ieroci liek tās tautas rokās, kas toreiz atradās tuvāk bojā ejai nekā jebkad. Lai arī stāsts par Imantu bij tikai leģenda un Pumpura vai Raiņa Lāčplēsis romantiski pacildīta tautas varoņteika, tomēr šie tēli kļuva par fundamentāliem Latvijas gara vēstures faktiem, jo, dzirdot liturģiskos vārdus: „Imanta nevaid miris, viņš tikai apburts, kluss“, latviešu tauta saprata savu ciešanu un cīņu jēgu. Ticīga un aizgrābta, ar dievišķīgu mirdzumu acīs, tā gaidīja savu augšāmcelšanos, kaņd vairs nebūs jābūt par juklu dzelzi starp krievu veseri un vācu laktu. Vienīgi kalējs spēj dzelzij dot formu, vienīgi kāda radoša ideja var mechanisku pūli veidot par organisku vienību-sociālu vai nacionālu personību.

Kas pazīst Baltijas vēsturi, zina, ka šais austrumu un rietumu krustceļos tautu kalve vienmēr bijis kaņš, un visas liberālās idejas izauklētas rietumu civilizācijā.

Līdz pat degošai Maskavas Napoleona armija atnesa Lielās franču revolūcijas kaldinātos ieročus cilvēces atbrīvošanai — mācību par neatsavināmām pilsoņu tiesībām, tautu suverēnitāti un pavalstnieku pienākumu pretoties sliktai valdībai. Tikai Baltijā un Polijā šī revolūcionārā sēkla krita auglīgā zemē. Ar 1816/19. g. brīvīšanas aktiem igauņi un latvieši (izņemot Latgali) kļuva no lietām par personām, no vergiem par pilsoņiem. Diemžēl, par šo brīvību nācās atdot visdārgāko, kas zemniekiem var būt — tēvu tēvu zemi. Ar vienu spalvas vilcienu visa igauņu un latviešu tauta bij pārvērsta par lauku proletāriātu, kam piederēja vairs tikai darba rokas.

Pēc zaudētā Krimas kara 1853/55. g. Krievijā izcēlās plaši nemieri, un cara imperijas eiropizēšana vairs nebij novēršama. Sākās reformu kustība arī Baltijā, kas pamazām sagrāva valdošās vācu minoritātes feodālās varas pozīcijas un radīja latviešu nāciju. Līdz tam bij kurzemnieki, latgalieši un vidzemnieki; tikai pēdējos oficiālie dokumenti sauca par latviešiem. Trūka paša pirmā nacionālas valsts elementa — tautas. Dedzīgos rakstos un runās to veidoja neliels pulciņš Tērbatas studentu, kas Pēterburgas Avīzēs sludināja neticamas lietas: mācītiem tautiešiem nav jākaunās latviski domāt, runāt un rakstīt. Tas bij tāds notikums

Baltijas gara pasaulē, ka pārsteigtā vācu sabiedrība šos vīrus dēvēja par jaunlatviešiem. Patiesi, latvieši piedzimst no jauna, un notiek tik spēja mūsu nacionālā ķermēņa sakustēšanās, ka šo brīnumaino laikmetu sauç par tautas atmodu. Mums grūti pat iedomāties tos trauksmainos pārdzīvojumus, kad 1873. g. pirmajos vispārīgajos dziesmu svētkos no tūkstoš mutēm atskanēja Latvijas himna. Toreiz un arī vēlāk tautas dvēselē tika iedziedāti tie sapņi, kuņus pirmā pasaules kara noslēgumā īstenoja latviešu dzejnieks, kaņavīrs un valstsvīrs. Un kāda likteņa ironija! Cara laikos mūsu tautas lūgšanu varēja atklāti dziedāt krievu amata personu klātbūtnē, tagad Padomju Latvijā par to draud cietums un deportācija.

Tikai pēc dzimtbūšanas atcelšanas Krievijā 1861. g. varēja sākties latviešu saimnieciskā emancipācija, kuņas mērķis bij pārvērst laukstrādniekus par sīkgruntniekiem. Veselus 50 gadus „brīvie” latvieši un igauņi jutās kā svešinieki savā zemē, jo viņiem piederēja vairs tikai kapa vieta draudzes kapsētā. Bet, atceļot kļaušu nomas līgumus, muižniekiem bij vajadzīga nauda inventāra, lopu un darba rīku iegādei. Tāpēc viņi bij spiesti pārdot zemi un naturālās saimniecības vietā ievest kapitālistisko ražošanu. Lai gan zemes cenas bij augstākas nekā Krievijas melnzemes guberņās, 60-tos un 70-tos gados sākās īsts māju iepirkšanas drudzis, un 1913. g. 40% Latvijas zemes bij jau latviešu īpašumā, pie kam vidzemnieki vien bij samaksājuši muižniekiem 80. miljonus zelta rubļu naudā un ķīlu zīmēs. Tas ir patiesi ievērojams jaunlaiku vēstures fakts, ka tautai sava valsts teritorija bij jāatpērk no svešas minoritātes.

Vēl grūtāka un ilgāka bij cīņa par valsts varu Baltijā. Tā bij feodāla kārtu valsts, kur katrai kārtai (muižniekiem, namniekiem, zemniekiem) bij sava pašvaldība ar likumdošanas, tiesas un policijas varu. Lai gan formāli augstākā vara Baltijā piederēja krievu gubernātoriem, tomēr līdz pat 1889. g. īstais zemes saimnieks bij vācu bruņniecība ar savu kopsapulci landtāgu, kas vēļēja amata personas tiesu un policijas iestādēm, kā arī konsistorijai. Bez tam līdz 80-tiem gadiem no 15 Vidzemes gubernātoriem veseli 14, bet no Kurzemes 12 gubernātoriem 10 bij vācu baroni. Panākt kādas reformas latviešu patriotiem bij iespējams, vienīgi ejot kopā ar

krievu slavofiliem. Tā bij bīstama politiska spēle. Senātora Manaseina 1882/85. g. izdarītā Baltijas iestāžu revīzija atklāja veselu rindu nelikumību, un vairāk kā 10.000 iesniegtās sūdzībās latvieši prasīja ieviest tiesās, skolās un vietējā pašvaldībā latviešu valodu, kā arī iestāžu demokrātizāciju. Rezultātā tika gan atcelta Baltijas autonomija, bet sākās vispārēja pārkrievošana. Gadu simteņiem ilgās vācu virskundzības vietā stājās krievu ierēdņu valdīšana Latvijas un Igaunijas skolās, tiesās un policijā. Lai vājinātu nacionālās īnteliģences iespaidu tautā, akadēmiski izglītotiem nedeva darbu Baltijā, kāpēc 20. g. s. sākumā 54 % studēto baltiešu bij izklīdināti pa visu Krieviju.

Strauji attīstoties rūpniecībai, pilsētās ieplūda bezzemnieki, kuŗu bij trīsreiz vairāk nekā sikgruntnieku. Ja 1867. g. Rīgā bij tikai 104.000 iedzīvotāju, tad 1914. g. jau 530.000. Jaunlatviešu vietā tautas vadību pamazām pārņēma t. s. jaunā strāva, kas balstījās uz fabriku strādniekiem un sludināja sociālismu. Slepeniem pulciņiem apvienojoties, 1904. g. nodibinājās pirmā latviešu politiskā organizācija — nelegālā Latvijas sociāldemokrātiskā strādnieku partija. Viņa vadīja 1905. g. revolūciju, kas izcēlās pēc zaudētā krievu un japāņu kara. Tā sākās pilsētās, bet drīz vien pārsviedās uz laukiem, vērstoties pret vācu muižniecības privilēģijām. Arī Krievijā notika ilgstoši ģenerālstreiki, un 1905. g. 30. oktobrī cars Nikolajs II bij spiests apsoltīt konstitūciju un pilsoniskas brīvības. Rīgā notika vairāki kongresi, kas nolēma ieviest skolās latviešu valodu un pārtraukt sakarus ar krievu iestādēm, pārņemot lauku un pilsētu pašvaldību demokrātiski vēlētu organu rokās.

Pēc landtāga pieprasījuma vācu minoritātes aizsardzībai valdība nosūtīja uz Baltiju militāras sodekspedīcijas, starp kuŗām un revolūcionāriem notika vairākas asiņainas kaujas. 1905/07. g. ciņās krita vai no kara tiesām tika sodīti ar nāvi kādi 2000 latviešu revolūcionāri, bet vairāki tūkstoši notiesāti spaidu darbos vai emigrēja uz ārzemēm. Lai gan šiem nemieriem bij lielāko tiesu agrārs un sociāls raksturs, tomēr to politiskais mērķis bij izkarot nacionālu autonomiju pēc Somijas parauga. Dažas grupas prasīja arī muižu sadalīšanu starp bezzemniekiem.

Lai cik nelaimīgs bij carisma mēģinājums ievest Krievijā parlamentāru iekārtu, Valsts domes vēlēšanas pamudināja nodarboties ar politiku un organizēties partijās. Pirmajā Valsts domē 1906. g. latviešiem bij 6 deputāti, bet, apcērpot vēlēšanu likumu, trešajā (1907—12. g.) un ceturtajā (1912—17. g.) domē tikai divi. Valdība no jauna uzsāka Baltijas rusifikāciju, muižnieki-kolonizāciju ar Krievijas vāciešiem, bet Latvija bij jau sasniegusi tik lielu iedzīvotāju skaitu (2,5 miljoni) un tādu saimniecisku un kultūrālu uzplaukumu, ka šie soļi vairs neapdraudēja nācijas eksistenci. Latviešu apdzīvotā teritorija vien ik gadus deva Krievijai 18 miljonus dolaru skaidra atlikuma, kas nozīmēja, ka Baltija līdzīgi Polijai var saimnieciski uzturēt pati sevi. Šīs provinces bij tiktāl politiski nobriedušas, lai atdalītos no mētropoles. Bij vajadzīga tikai jauna revolūcija un tās vecmāte — karš.

1914. g. vasarā sākās pasaules karš. Pēc pirmiem panākumiem A. Prūsijā, sliktas vadības dēļ krievu armija bij spiesta atkāpties, un vācu Drang nach Osten nebij atturams. 1915. g. maijā vācu karaspēks ieņēma Liepāju un līdz rudenim visu R. Latviju līdz Daugavai. Latviešu stāju raksturo tas, ka 3/5 iedzīvotāju atstāja dzimteni un devās bēgļu gaitās uz Krieviju. Jau Prūsijas operācijās dažas krievu vienības līdz 80% sastāvēja no latviešiem. Tās cīnījās ar retu varonību, bet tā bij krievu slava ar latviešu asinīm. Beidzot 1915. g. 1. augustā izdevās dabūt atļauju dibināt latviešu brīvprātīgo strēlnieku pulkus, no kuriem vēlāk saformēja 2 brigādes, kopsummā ap 130.000 vīru. Veselus divus gadus šī latviešu teritoriālā armija palīdzēja noturēt Rīgas fronti pret vācu izlases vienībām, zaudējot ap 30—40 000 vīrus un karavīrus. Latvieši zināja, par ko viņi Nāves salā, pie Ložmetēju kalna u. c. lej savas asinis, jo jau 1916. g. aprīlī Vācijas valsts kanclers paziņoja reichstāgam, ka Baltija tiks anektēta un paturēs tās koloniālo raksturu. Ar nemaldīgu nacionālu instinktu mūsu tauta nojauta, ka šai karā dievi dalīs zemi un robežu statusus tiks nevis diplomāti, bet karavīri.

1917. g. Krievijā izcēlās revolūcija, kas radīja pilnīgi jaunu stāvokli. 15. martā Nikolajs II atteicās no troņa, un nodibinājās Pagaidu valdība, kuŗas mērķis bij turpināt cīņu pret Vāciju un sasaukt Satversmes sapulci. Bet vācu ģenerālstābs savtīgos no-

lūkos aktīvi atbalstīja bolševiku ievadīto brāļošanas frontē un palīdzēja viņiem sagrābt varu. Izmantojot demokrātiskās brīvības, ņekupētā Baltijā un bēgļu kolonijās Krievijā sākās pašnolemšanās kustība ar saukli „brīva Baltija brīvā Krievijā”. Nevarīgā Pagaidu valdība jau 1917. g. vasarā bij spiesta atzīt Igaunijas un Latvijas teritoriālo autonomiju. 12. maijā tika nodibināta otra lielākā latviešu politiskā partija — zemnieku savienība; radās arī citas.

7. novembrī bolševikiem izdevās gāzt A. Kerenska Pagaidu valdību, un jau 14. decembrī tie noslēdza pamieru ar Vāciju, kuŗa pēc krievu frontes sairšanas bij atjaunojusi kuŗa darbību, un 3. septembrī ieņēma Rīgu līdz ar daļu Vidzemes. Pēc Rīgas krišanas latviešu strēlniekos notika šķelšanās, un kādi 5000 vīri pār-gāja pie bolševikiem, palīdzēdami satriekt krievu monarchistu vadītās baltās armijas. Kalpodami Ļaunam, latviešu sarkanie strēlnieki izdarīja vienreizēju pakalpojumu Baltijas vēstures labam garam. 1918. g. 5. janvārī sanāca Krievijas Satversmes sapulce, kur bolševiki bij mazākumā (175 mandāti no 707), kāpēc viņi to padzina ar bruņotu varu. Šai sapulcē „strēlnieku tēvs” J. Goldmanis paziņoja, ka latvieši protestē pret separātu mieru ar Vāciju, pārtrauc sakarus ar krievu valdību un par Latvijas nākotni lems pati latviešu tauta savā Satversmes sapulcē. Šādu lēmumu bij pieņēmusi jau Latviešu pagaidu nacionālā padome savā pirmajā sesijā Valkā 1917. g. 18. novembrī. Šo pagaidu parlamentu sasauca Latviešu bēgļu centrālkomiteja Pēterburgā, aicinādama tajā kādu 20 organizāciju pārstāvjus, visas 8 politiskās partijas ieskaitot. Arī vācu okupētā Rīgā palikušie politiskie darbinieki bij apvienojušies „demokrātiskā blokā”, kas Kurzemē organizēja pretestības kustību un propagandēja neatkarīgās Latvijas ideju.

Pēc pamiera izbeigšanās vācu armija 1918. g. 18. februārī uzsāka uzbrukumu visā krievu frontē, ieņēma Igauniju un, draudot maršēt uz Pēterburgu, piespieda bolševikus 3. martā Brestļitovskā noslēgt separātu mieru ar Vāciju, Austroungariju, Bulgariju un Turciju, kas tika vēl papildināts 27. augustā. Ar šiem līgumiem Krievija atteicās no visām tiesībām uz Baltiju, kur okupācijas vara iecēla vācu minoritātes valdību, t. s. Landesrat, kas lūdza ķeizaru

Latvijas Nacionālais teātris Rīgā.

izsludināt Kurzemi, Vidzemi un Igauniju par Vācijas vasaļu valstīm. 22. septembrī Vilhelms II atzina Landesratu par Baltijas valdību, un tā sastāvēja no 4 vāciešiem, 2 igauņu un 2 latviešu kollaborantiem. Šos vācu imperiālisma nodomus izjauca Vācijas sakāve rietumu frontē, lai gan pēc Brestas miera tā pārsvieda no krievu frontes ap 2 miljonu vīru cīņai pret Franciju, Angliju un Savienotajām Valstīm. 8. novembrī Vācijā tika proklamēta republika, un 11. novembrī tā bij spiesta kapitulēt. Tai pašā dienā Lielbritānijas ārlietu ministrs A. Balfurs ar rakstu paziņoja mūsu sūtnim un vēlākam ārlietu ministram Z. Meierovicam, ka de facto atzīta Latvijas neatkarību.

Glābdamies no bolševiku vajāšanas, Nacionālās padomes locekļi slepus atstāja Pēterburgu un devās uz Rīgu. Pēc apspriedēm ar demokrātisko bloku 17. novembrī vienojās radīt suverēnu valsts organu, kas būtu tiesīgs lemt visu Latvijas pilsoņu vārdā. To nosauca par Tautas padomi, un tā sastāvēja no 100 locekļiem: 39 Vidzemes, 21 Kurzemes un 18 Latgales pārstāvjiem, paredzot 22 vietas minoritātēm. Tautas padomē bij pārstāvētas visas partijas, izņemot bolševikus un veinberģistus-pirmie bij krievu, otrie vācu kollaboranti. Par Tautas padomes priekšsēdi ievēlēja zemnieku savienības biedru Jāni Čaksti, par viņa biedriem sociāldemokratu Marģeru Skujenieku un radikāldemokratu Gustavu Zemgali. Tāpat partijas vienojās, ka līdz Satversmes sapulcei suverēno varu pārņem Tautas padome, kas arī ieceļ Pagaidu valdību. Par pirmo ministru prezidentu vienbalsīgi ievēlēja zemnieku savienības locekli Kārli Ulmani. Valsts proklamēšanu izdarīja nākamajā dienā Rīgā agrākā krievu teātra telpās. Tā pirmoreiz pēc 700 gadiem valsts vara atradās atkal pašu latviešu rokās. Dzejnieki un politiķi bij godam veikuši savu uzdevumu, nu bij kārta kaņavīriem un diplomātiem.

Jaunās valdības stāvoklis bij neiedomājami grūts. Vairāk nekā puse iedzīvotāju bij izklīdināta bēgļu gaitās līdz pat Klusam okeānam, latviešu strēlnieki noasiņojuši kaujās ar Vāciju un pilsoņu karā; okupācijas varas un bolševiku izbadināta, viltus smācību savaldzināta, idejiski sāsķelta trīs dažādās orientācijās, tauta bij ieslīgusi bezcerīgā apātijā un vairumā domāja tikai par kailās dzīvības glābšanu. Valdībai nebij kaņaspēka, ieroču, maizes un

naudas. Faktiskā vara joprojām atradās vācu okupācijas iestāžu rokās. Ja neskaita trīs latviešu brīvprātīgo rotas, kas sastāvēja no virsniekiem, instruktoriem un studentiem, K. Ulmaņa valdības vienīgais spēks bij stipra griba un nesatricināmā ticība taisnības uzvarai. Tāpat kā šodien, Latvijas neatkarību atzina tikai Rietumu lielās demokratijas.

Francijas un Savienoto Valstu deklarācija par tautu pašnolemšanos kā pasaules kara mērķi savā praktiskā realizācijā bij domāta vienīgi kā autonomija Austrungārijas un Polijas slavu tautām. Bet V. Vilsons bij izsaucis garus, ar kuriem vairs netika galā tie, kas cerēja nospraust jaunās Eiropas robežas. Lai rastu piekritējus savas partijas mērķiem daudzajās nekrievu tautās (paši lielkrievi bij minoritāte ar 43 % no visiem iedzīvotājiem), Krievijas tautas komisāru padome ar J. Staļina un V. Ļeņina parakstiem jau 1917. g. novembrī bij deklarējusi, ka Krievijas tautām ir tiesība pašām noteikt savu nākotni, neizņemot neatkarīgu valstu dibināšanu. Bet kad no Krievijas bij atdalījušās 10 nacionālas republikas, Padomju valdība 2 dienas pēc Vācijas kapitulācijas paziņoja, ka pašnolemšanās tiesības pieder tikai „darba ļaudīm”. Pretēji Brestas līgumam Padomju Krievija 1918. g. decembrī izsludināja Igauniju, Latviju un Lietuvu par padomju republikām, iecēla tām leļļu valdības un piedāvāja savu sarkano armiju, lai „atbrīvotu no buržuazijas jūga”. Krievu Valdības vēstnesis Izvestija paskaidroja, ka Baltijas jūra pārvēršama par Sociālās revolūcijas jūru un nojaucami Baltijas valstu mūri, kas kavē krievu proletāriātam savienoties ar revolūcionāro Vāciju.

1918. g. novembra beigās krievu sarkanarmija iebruka Igaunijā, bet decembrī arī Lietuvā un Latvijā, sekojot pa pēdām aizejošai vācu 8. armijai. 1919. g. 3. janvārī bolševiki ieņēma Rīgu, kur sāka valdīt Maskavā ieceltā Padomju Latvijas valdība ar latviešu kvisingu advokātu P. Stučku priekšgalā. K. Ulmaņa valdība ar saviem 132 kaņavīriem nevarēja pretoties 6000 vīru lielai sarkanarmijai, kāpēc tai nācās pārcelties uz Liepāju. Tikai 25. janvārī izdevās apturēt bolševiku uzbrukumu pie Ventas līnijas. Izmantojot Latvijas valdības nespēku, vācu monarchisti saformēja Baltijas zemessargu (Landeswehr) un valstsvāciešu brīvprātīgo vienī-

bas, t. s. Dzelzs divīziju, par kuŗu virspavēlnieku Vācijas valdība iecēla ģenerāli, grāfu R. fon der Golcu.

Sākās visdrāmatiskākais posms Latvijas vēsturē — cīņa divās frontēs pret vācu un krievu agresiju. Lai slēptu īstos nolūkus, Golcs sastādīja vācu kollaborantu valdību ar latviešu mācītāju A. Niedru kā ministru prezidentu. Ar Golca ziņu landesvēra komandieris barons Manteufels 16. aprīlī sarīkoja Liepājā puŗu nolūkā gāzt anglofilo K. Ulmaņa valdību. Tas izdevās tikai pa daļai. A. Niedras kabinets gan nāca pie varas, bet K. Ulmanim laimējās paglābties uz kāda kuŗa angļu eskadras aizsardzībā. Arī nacionālās armijas virspavēlnieks plkv. J. Balodis paziņoja, ka paliek uzticīgs K. Ulmaņa valdībai. Jau marta beigās vācu un latviešu spēki bij atbrīvojuŗi lielāko daļu Kurzemes un Zemgales, bet Golcs apzinīgi kavēja Rīgas ieņemšanu, lai ņo nopelnu piedēvētu A. Niedram. Beidzot 22. maijā bolševiki tika padzīti no Rīgas. Savā pusgada ilgajā valdīšanas laikā viņi bij nogalinājuŗi 3.772 pilsoņus, 20.000 ievietojuŗi koncentrācijas nometnēs, un 8.950 bij miruŗi no bada.

Neievērojot angļu militārās misijas protestu, vācu daļas turpināja uzbrukumu Z. Vidzemes virzienā, lai gāztu arī likumīgo Igaunijas valdību, kas jau fēbruārī bij padzinusi sarkanarmiju. Kopā ar igauņiem Z. Latvijas brigāde plkv. J. Zemitāna vadībā bij atbrīvojusi no krievu okupācijas arī plaŗus latvieŗu apgabalus, sasniedzot Cēsis. Te 22. jūnijā notika liktenīga kauja starp Golca spēkiem un apvienotām igauņu un latvieŗu daļām, kas beidzās ar pēdējo uzvaru. Saskaņā ar 3. jūlijā noslēgto pamieru valstsvācieŗu vienībām bij jāatstāj Latvija.

1919. g. 8. jūlijā likumīgā K. Ulmaņa valdība atgriezās Rīgā un organizēja zemes pārvaldi un apgādi. Lai vācu minoritāti iesaistītu cīņās pret sarkanarmiju, kas vēl atradās Latgalē, par landesvēra komandieri iecēla īru plkv. H. Aleksandru — to paŗu vīru, kas 25 gadus vēlāk kā feldmarŗals atbrīvoja Itāliju no Hitlera agresijas.

Bet Golcs neturēja angļu misijai doto vārdu un vēlreiz Kurzemē sacēlās pret likumīgo varu. Zinādams, ka 10. jūnijā Versaļas miera konferencē bij noraidīts Baltijas delegācijas lūgums atzīt ņis valstis de jure, kamēr nav noskaidrotas attiecības ar krievu

Brīvības pieminekļa Rīgā Kēžu rāvēju grupa.

„baltās valdības” galvu admirāli Kolčaku, Golcs noslēdza slepenu līgumu ar krievu dēkaini Bermontu-Avalovu un viņa vadībā formēja Kurzemē jaunu armiju it kā cīņai pret bolševikiem. Narvas frontē. Bermonta rīcībā bij ap 50.000 vīru, un starp tiem tikai kādi 8000 krievu kara gūstekņu-visi pārējie Golca valstsvācieši. Sādarbībā ar gāzto A. Niedras valdību, 8. oktobrī Bermonts deva pavēli uzbrukt Rīgai. Lai nodrošinātu sakarus ar Vāciju, bermontieši okupēja arī R. Lietuvu un Jelgavas-Tilzites dz. c. līniju. Bet, kad Rīgā pienāca Sabiedroto ieroču un municijas sūtījumi, nacionālais karaspēks, angļu un franču flotes uguns aizsegā, 10. novembrī pārcēlās pār Daugavu un jau otrā dienā atbrīvoja Rīgas priekšpilsētu no ienaidnieka. 21. novembrī Golca un Bermonta spēki tika padzīti arī no Jelgavas un atkāpās uz Lietuvu, kur tos izklīdināja lietuvju armija. Tā kā arī demokrātiskā Vācijas valdība oficiāli ņēma savā aizsardzībā bermontiešus, Latvija 26. novembrī pārtrauca ar to diplomātiskos sakarus.

Tikai pēc tam 1920. g. janvārī varēja sākties Latgales atbrīvošana, kur draudzīgu palīdzību sniedza 3 poļu divīzijas. Jau pēc mēneša Latgale bij iztīrīta no sarkanarmijas, un 1. febr. tika noslēgts Latvijas un Padomju Savienības pamiers. Sakauti savas zemes visās rietumu frontēs, bolševiki bij spiesti slēgt miera līgumus ar Igauniju (1920. g. 2. febr.), Lietuvu (12. jūlijā), Latviju (11. augustā), Somiju (14. oktobrī) un beidzot arī ar Poliju (1921. g. 18. martā). Ar šiem līgumiem Krievija uz visiem laikiem atteicās no savas suverēnitātes pār minētām nekrievu tautām un zemēm, un krievu lācis pēc 200 g. atkal tika atsviests atpakaļ no Klaipēdas līdz Narvai. Ar to Baltija saviem spēkiem vēl pirms Sabiedroto galīgā lēmuma bij atrisinājusi „krievu jautājumu” un no Ziemeļu jūras līdz Melnai uzcēlusi aizsargvalni Rietumiem pret austrumu imperiālismu.

Latvijas brīvības cīņas ilga 628 dienas, un šai laikā nacionālā armija ar saviem sabiedrotiem 75 kaujās atbrīvoja no krievu un vācu okupācijas 65.000 kv. km lielu platību ar 1,5 miljoniem iedzīvotāju. Tātad par veselu miljonu bij sarucis Latvijas pilsoņu skaits. 1919—1927. g. gan atgriezās 236.000 bēgļu un kara gūstekņu, tomēr 1. pasaules karā mūsu tauta bij zaudējusi vairāk par visām citām — ap 700.000 jeb 27%. Šai skaitā iztrūka ap 250.000

vīriešu labākos spēka gados, un, tā kā bērnu mirstība bij ļoti liela, dzimstība maza, tad iztrūka arī ap 250.000 bērnu, kāpēc tautā bij nesamērīgi liels veco ļaužu skaits. Arī materiālie zaudējumi bij milzīgi: 40 % zemes gulēja atmatā, 25 % ēku nopostītas un rūpniecība sagrauta. No Rīgas vien krievi bij aizveduši 30.000 preču vagonus ar fabriku iekārtu. Ar tik lieliem asiņu un mantas zaudējumiem bij iegūta jaunās republikas brīvība. Uz miera līguma pamata Krievija vienīgi samaksāja 4 miljonus rubļu zeltā.

2.

Pēc zemes atbrīvošanas valdības pirmais uzdevums bij izdarīt Satversmes sapulces vēlēšanas. Tajās vislielāko balsu skaitu (39 %) dabūja sociālistiskās partijas, bet tūlīt aiz tām zemnieku savienība (17,8), latgalieši (15), centra partijas (11,7) un minoritātes (10). Satversmes sapulce sanāca 1. maijā 1920. g. un vispirms centās nostiprināt valsts starptautisko stāvokli, noslēdzot miera līgumus ar Vāciju (15. jūlijā) un Padomju Savienību (11. augustā), kā arī nokārtojot robežas ar Igauniju un Lietuvu; pirmai par bezpartejisku tiesnesi izraudzīja angļu plkv. Tallentu, otrai angļu ārlietu ministrijas darbinieku skotu prof. Simsonu. Robeža ar Krieviju bij noteikta jau miera līgumā.

Lai veicinātu jauno valstu sadarbību, 1920. g. 31. augustā Bulduros tika sasaukta Baltijas valstu, Somijas un Polijas konference, kas parakstīja vairākas konvencijas, bet tās pilnīgi ratificēja tikai Latvija un Igaunija. Redzot, ka plašākai savienībai nav vēl pienācis laiks, abas pēdējās 1923. g. vienojās par defensīvu militāru līgumu.

Liels ieguvums bij Sabiedroto augstākās padomes 1921. g. 26. janvāra lēmums atzīt Baltijas valstis de jure, kam sekoja viņu uzņemšana Tautu savienībā tā paša gada 22. septembrī. Tā kā starp Latvijas iedzīvotājiem bij 25 % katoļu, 1922. g. maijā tika noslēgts konkordāts ar Svēto Krēslu. Tā savā 700 gadu ilgā vēsturē Rīga pirmoreiz kļuva par diplomātiskā korpusa sēdekli.

Jaunās republikas valsts iekārtas pamatprincipi bij neatkarība uz ārieni un dēмократија iekšienē. Saskaņā ar 1920. g. 1. jūnijā pieņemto pagaidu konstitūciju suverēnās varas nesēja ir

Satversmes sapulce, kas lemj par mieru un karu un ratificē starptautiskus līgumus. Līdz konstitūcijas pieņemšanai Satversmes sapulces priekšsēdētājs, par kādu ievēlēja Jāni Čaksti, izpilda arī valsts galvas funkcijas. Satversmes sapulces tiešie uzdevumi bij izstrādāt valsts satversmi un izdot agrārās reformas likumu.

Tā kā latviešu politiķi praktiskā pieredzē pazina tikai Krievijas valsts iekārtu un Rietumeiropas parlamenta mašīneriju bij studējuši vienīgi pēc grāmatām, tad, sekodami laika garam, viņi centās Latvijas konstitūciju veidot kā demokratiskā radikālisma pēdējo vārdu, lielāko tiesu sekodami Vācijas Veimaras satversmes paraugam. To pašu var teikt par Igauniju un Lietuvu.

Visas latviešu partijas bij vienis prātis, ka parlamentā jābūt tikai vienai palātai — tautas vietnieku namam jeb Saeimai. Baidīdamās no agrāriem likumiem, vācu frakcija ierosināja nodibināt arī valsts saimniecības padomi kā otru palātu, kuŗai būtu tiesība ar savu veto aizturēt saimniecisko likumu stāšanos spēkā. Šo priekšlikumu noraidīja. Vislielākās domstarpības bij jautājumā, vai vajadzīgs atsevišķs valsts prezidents, kā viņš ievēlējams un kādas tam piešķiramas tiesības. Tā kā Igaunijas 1920. g. konstitūcija šai ziņā bij visradikālākā, jo nemaz neparedzēja īpašu valsts galvu, un arī sociāldemokrāti vēlēšanās bij aizstāvējuši viedokli, ka valsts galvas funkcijas izpilda Saeimas priekšsēdis, tad beidzot vienojās par kompromisu, ka valsts prezidentu vēlēs nevis tauta, bet Saeima, un tam būs samērā šauras pilnvaras. Šo kompromisa priekšlikumu pieņēma tikai ar 3 balsu vairākumu, pretim balsojot visam labam spārnam. Tā bez šaubām bij politiska kļūda, kas vēlāk rūgti atriebās. Balsu vairākumu nedabūja arī latgaliešu priekšlikums, jau pašā satversmē noteikt Latgales autonomiju, kāpēc visu konstitūciju 1922. g. 15. februārī pieņēma vienbalsīgi, atturoties vienīgi 5 latgaliešu deputātiem. Lai gan valsts dzīves praksē pierādījās, ka Latvijas satversmei un it sevišķi vēlēšanu likumam ir vairāki trūkumi, tomēr 1922. g. konstitūcija ir viens no vissvarīgākajiem aktiem, ko latviešu tauta jebkad pieņēmusi. Ar to viņa demonstrēja visai kultūrai pasaulē, ka Latvija ne vien teritoriāli, bet arī garīgi ir atdalījusies no Jāņa Briesmīgā pēdās ejošās Padomju Krievijas un iekļāvusies Rietumu demokrātiju civilizācijas lokā. Protams, nepietiek noteikt

dēmokrātisku iekārtu tikai uz papīra — tai jāieaug pilsoņu sirdī un prātā, bet tas nebij panākams ne desmit gados, ne vienas paaudzes laikā.

Drīz vien izrādījās, ka pēc radikāliem ārzemju paraugiem tīri teorētiski izstrādātā Latvijas konstitūcija „neieta”, t. i. valsts mašīnerija savā gaitā uzrāda lielākus vai mazākus trūkumus. Praktiski valdīja nevis valdība, bet Saeima. Ja Latvijas parlamentā būtu tikai 2—3 partijas, tad pret šo satversmes noteikto kārtību nevarētu neko iebilst. Tāpat kā Anglijas un Savienoto valstu pilsoņi, tad arī Latvijas iedzīvotāji zinātu, kuŗa partija pašreiz ir pie varas un uzņēmusies atbildību par tautas un valsts likteņiem, lai nākošās vēlēšanās tai arī turpmāk dāvātu vai atrautu savu uzticību. Bet jau Satversmes sapulcē bij pārstāvētas 15 partijas, kuŗu skaits vēl pieauga Saeimā, proti: 1922. g. sastāvā bij 22, 1925. g. — 27, 1928. g. — 27 un 1931. g. veselas 28 partijas. Ja ik uz 20.000 iedzīvotājiem bij 1 parlamenta deputāts, tad ik uz 68.000 iznāca jau „partija”. Vēlēšanu likums bij tik liberāls, ka 7 personas varēja nodibināt savu partiju un katri 100 gadījuma vēlētaji iesniegt kandidātu sarakstu Saeimas vēlēšanās. 1925. g. vēlēšanās šādu sarakstu bij 141, 1928. g. — 120, 1931. g. — 103.

Tā kā Latvija bij sadalīta 5 vēlēšanu apgabalos, tad bij iespējams organizēt vēlētāju pārvadāšanu no viena apgabala uz otru un ar aritmētiskām kombinācijām grozīt savai partijai par labu nodoto balsu skaitu. Šādā ceļā vācieši, kuŗu bij tikai 3,2 % no visiem iedzīvotājiem, 1931. g. vēlēšanās ieguva Saeimā 6 % no visiem deputātiem. Vēl lielāks ļaunums bij tas, ka 12 „partijām” parlamentā bij tikai pa 1 deputātam un 5 citām pa 2 pārstāvjiem; tātad 22 % Saeimas 1931. g. bij pārstāvētas ar vieniniekiem un diviniekiem, no kuŗu savtīgām prasībām pēc dažāda veida koncesijām bij atkarīgs katrs ministru prezidents, ja viņš gribēja sastādīt koalīcijas valdību bez sociāldēmokrātiem (21 %) un komunistiem (7 %). Tādā gadījumā atslēgas pozīcijas piederēja minoritātēm ar 18 % deputātu. Pietika ar nelielu politisku intrigu vai kādas vieninieku vai minoritātes grupas iegribu izspiest no valdības jaunas koncesijas, lai tā tiktu gāzta, neuzņemoties atbildību par jaunas stabilas valdības sastādīšanu. Šie vēlēšanu likuma trūkumi izskaidro,

kāpēc 15¹/₂ gados no 1918. g. līdz 1934. g. 15. maijam Latvijai bij 18 valdības un vairāk nekā 20 partijas.

Šo būtībā nevarīgo, bet formāli visspēcīgā parlamenta oligarhiju varētu ierobežot no Saeimas neatkarīgs, tautas vēlēts valsts prezidents. Bet Latvijas prezidenta funkcijas bij ļoti ierobežotas, un viņam nebij nekādas iespējas palīdzēt valstij tikt pie stabilas valdības. Ja, riskējot ar savu amatu, kāds no trim Saeimas vēlētiem prezidentiem (J. Čakste, G. Zemgals, A. Kviesis) arī būtu izlietojis savas tiesības ierosināt Saeimas atlaišanu, tad pēc tam bij izdarāma tautas nobalsošana. Diemžēl, prakse pierādīja, ka konstitūcijās noteikumi par tautas referendu ir pilnīgi nereāli, kāpēc arī kvoruma trūkuma dēļ (vismaz puse no visiem balsttiesīgiem) neviena no 4 notikušajām tautas nobalsošanām nedabūja likuma spēku. Tas nozīmē, ka pilsoņi vāji saprata pienākumu realizēt savu satversmē paredzēto suverēno varu un pasīvītes dēļ ļāva notikumiem iet savu gaitu.

Līdzīgi trūkumi bij arī Igaunijas un Lietuvas konstitūcijām. Jau 1926. g. decembrī grupa lietuvju virsnieku izdarīja valsts apvērsumu, pēc kam Seima fragments izvēlēja jaunu valsts prezidentu, kas veselu gadu valdīja bez parlamenta un 1928. g. maijā dekrēta ceļā izdeva jaunu Lietuvas konstitūciju. Saskaņā ar to īpaši elektori vēlēja prezidentu uz 7 gadiem, bet blakus uz 5 gadiem vēlētam Seimam darbojas Valsts padome. Tika grozīta arī vēlēšanu sistēma, un Seima locekļu skaits samazināts no 85 uz 49.

Izmantojot saimniecisko depresiju, kāda galēji labā spārna igauņu partija 1933. g. oktobrī guva vairākumu, un, tikai veikli manevrējot, demokrātiskām aprindām izdevās novērst, lai satversmes krīze nebeidzas ar diktatūru. 1936. g. beigās Igaunijā tika ievēlēta otra Satversmes sapulce, kas 1938. g. 1. janvārī izsludināja jaunu konstitūciju. Saskaņā ar to tauta uz 6 gadiem vēlēja valsts prezidentu, bet uz 5 gadiem parlamenta apakšnamu 80 deputātu sastāvā. Turpretim augšnama 40 locekļus deleģēja aroda organizācijas un publiskas iestādes. Tā Igaunija pēc īsas krīzes atrada ceļu atpakaļ uz parlamentāro demokrātiju.

Citāda gaita bij notikumiem Latvijā. Kad Saeima bij noraidījusi 1933. g. zemnieku savienības iesniegtā satversmes grozījumu projekta lielāko daļu, kas paredzēja tautas vēlētu valsts prezidentu

ar izpildu varu pēc Savienoto valstu parauga, toreizējais (kopš 1934. g. marta) parlamentārās valdības galva Kārlis Ulmanis izšķīrās par valsts apvērsumu, nenogaidot 4. Saeimas vēlēšanas oktobrī. Tas notika 1934. g. 15. maijā, pie kam netika izliets ne pilni asiņi. Atlaida Saeimu, apturēja dažas 1922. g. konstitūcijas daļas, slēdza visas politiskās partijas un 18. maijā ar īpašu deklarāciju solīja izdarīt drīzu satversmes reformu. 1935. g. K. Ulmaņa jaunā valdība sāka organizēt vairākas korporatīvas kameras ar padomdevēju tiesībām, kuŗu locekļus iecēla valdība. Pēc projekta tās bij apvienojamas vienā Valsts padomē. Notēkot konstitucionālā kārtībā ievēlētā valsts prezidenta A. Kvieša pilnvarām, valdība 1936. g. martā ar īpašu aktu nolēma apvienot valsts un ministru prezidenta amatus, tādā kārtā vienas personas rokās koncentrējot visu suverēno varu. Ar to bij nodibināta personāla autoritāra iekārta. Tā kā jauna konstitūcija netika izdota, tad-pretēji Lietuvai un Igaunijai — Latvija vairs neatgriezās pie parlamentārās iekārtas.

Ne mazāk svarīgs kā valsts iekārta Baltijas valstīs bij agrārais jautājums, jo kopš ilgiem gadu simteņiem tā te bij ne vien ekonomiska, bet arī nacionāla un sociāla problēma. Tās visas trīs bij lauksaimniecības zemes, bet ar tīri feodālu lauku īpašumu tiesisko dabu. Vienīgi muiža deva tās īpašniekiem politiskas tiesības organizēties landtāgos, rīkoties ar baznīcas amatiem un lemt visu pārējo laucinieku vārdā. Vācu okupācijas laiks bij pierādījis, ka Baltijas muižnieki nav lojāli pret jauno valsts varu. Tāpēc viens no pirmajiem Satversmes sapulces likumdošanas aktiem bij bruņnieku korporācijas un ar šo kārtu saistīto privilēģiju atcelšana (1920. g. 29. jūnijā). Valsts īpašumā pārgāja arī Vidzemes bruņniecības nams Rīgā, kur notika Satversmes sapulces sēdes.

Pirms agrārās reformas kā Igaunijā, tā Latvijā 58% visas zemes piederēja muižām, pie kam pēdējā gandrīz puse visas kopplatības (48%) bij muižnieku, bet 10% kroņa īpašums. Turpretim Eiropas Krievijā privātām muižām piederēja tikai 26% visas zemes. Latvijas 1299 muižu caurmēra platība pārsniedza 2000 ha, bet daudzos gadījumos muižas bij nelielas firsta valstiņas lielumā: Dundaga ar 70.000 ha, Pope — 51.000, Viļaka — 50.000, Lubāna — 28.000 un t. t. Ātsevišķu muižnieku rokās atradās ļoti daudz mui-

žu, piem., Igaunijas Stakelbergiem veselas 44. Tā kā okupācijas laikā Baltijas muižnieki bij piedāvājuši Vācijas valdībai — kolonizēšanai ar Krievijas vāciešiem-sadalīt ne vien sīkgruntnieku zemes, bet arī savas latifundijas, tad brīvības cīņu dalībnieki prasīja un Satversmes sapulces vēlēšanu laikā lielākās latviešu partijas arī solīja radikālu agrāro reformu, lai jauna kaŗa gadījumā neatkārtotos līdzīgi kolonizācijas mēģinājumi. Šādu politiku diktēja arī sociālā miera un taisnības intereses, lai uz visiem laikiem iznīcinātu daudzo agrāro nemieru cēloni-patstāvīgas saimniecībās trūkumu bezzemniekiem, kas sastādīja 60% no visiem lauksaimniecībā nodarbinātiem iedzīvotājiem.

Kā pirmā šo reformas ceļu gāja Igaunija, kas ar 1919. g. likumu atsavināja 97% muižas zemes jeb vairāk nekā pusi visa areāla, ko pakāpeniski sadalīja 10—15 ha jaunsaimniecībās, radot ap 80.000 dzīves spējīgu lauku māju. Mūsu Satversmes sapulce steidzināja agrārās reformas likuma pieņemšanu, visumā sekojot Igaunijas paraugam, bet ar to starpību, ka jaunsaimniecības piešķīra tūlīņ īpašumā, nevis sākumā dzimtsnomā, kā tas bij Igaunijā. Ar 1920. g. 16. septembrī pieņemtā likuma 1. daļu valsts zemju fondam par labu atsavināja vairāk nekā pusi valsts platības — 3.396.000 ha, ieskaitot tajā visas valsts zemes, privātās muižas, pastorātus, kā arī bruņniecības muižas. Bijušiem zemes īpašniekiem atstāja vidējo lauku saimniecību platību — parasti 50 ha, bet izņēmuma gadījumos līdz 100 ha. Zemnieku savienības priekšlikums atstāt agrākiem īpašniekiem muižu centrus 300 pūrvietu apmērā nedabūja vairākumu Satversmes sapulcē. Pēc šīs reformas, kas juridiskas drošsirdības un sociālas taisnības ziņā līdzinās zviedru karaļa Kārļa XI 1687/96. g. likumdošanas aktiem, Latvija pēc 700 gadiem atgriezās pie tās agrārās iekārtas principiem, kas pastāvēja pirms vācu muižas kundzības, ar pagastu kā vienīgo lauku pašvaldības formu un individuālām zemnieku mazzaimniecībām kā jaunās republikas sociālo un ekonomisko mugurkaulu.

Agrārās reformas likuma pārējās trīs daļas Satversmes sapulce pieņēma laikā no 1920. g. 17. sept. līdz 1922. g. 3. maijam, un tās noteica valsts zemes fonda sadalīšanas kārtību, zemes ierīcības organus un jaunās agrārās iekārtas nostiprināšanas veidus. Jaun-

Latvijas Lauksaimniecības akadēmija

saimniecības dibināmas ne lielākas par 22 ha lauksaimnieciski izmantojamās zemes, pie kam pastāvošās sīksaimniecības ar piegriezumiem var tikt paplašinātas līdz šai normai. Bij aizliegts lauku īpašumus turpmāk dalīt vienībās zem 10 ha, kā arī apvienot vienās rokās vairāk par 50 ha. Latgalē un dažās vietās Kurzemē tika likvidētas līdzšinējās sādžu šņoņu zemes, sadalot tās viensētās. Fonda zemi piešķīra uz ilggadīgu nomaksu (18—41 gados) caurmērā par 10 latiem ha, pie kam kaŗa invalīdi to dabūja bez atlīdzības vai par pusi no vērtības. Būvkokus un kurināmo izsniedza no valsts mežiem par samērā lētu maksu, pirmos 5 gados jaunsaimniecības bij atbrīvotas no nodokļiem. Priekšroka uz fonda zemi bij Latvijas brīvības cīnītājiem un viņu piederīgiem, sākot ar 1905. g. revolūcionāriem, un pēc tam visiem bezzemniekiem. Nesadalīta palika apmēram puse valsts fonda zemes, kur galveno vietu ieņēma Latvijas „zaļais zelts” — meži (40 %).

Līdz 1937. g. 31. maijam no valsts zemes fonda bij piešķirta zeme: 39.720 ilggadīgiem nomniekiem (27,4 %), 33.654 brīvības cīnītājiem (23,3 %) un 71.307 citiem bezzemniekiem (49,3 %). Rezultātā Latvijas lauku saimniecību skaits no 141.723 (1920) bij pieaudzis līdz 275.698 (1935), tātad gandrīz divkārtšojies. Valdošais saimniecību tips bij māzsaimniecības, proti: 10—20 ha lielas mājas ar 1.162.500 ha kopplatību (25,9 %), 30—50 ha ar 948.469 ha (21 %), 50—100 ha ar 936.797 ha (20,8 %) un 20—30 ha ar 844.406 ha (18,8 %). Tai pašā laikā no agrārās reformas muižnieki zaudēja 84 % savas zemes, pastorāti 83 %, pilsētas 0,02 % un lielie zemnieki 0,17 %. Tik radikāls lauku īpašumu pārkārtojums prasīja no valsts milzu piepūli (zemes ierīcības komitejas vien bij noturējusās 13.600 sēdes) un ārkārtējus kapitāla ieguldījumus: aizdevumiem bij izsniegts 78,6 miljoni latu, bet atsavinātās zemes hipotekāro parādu dzēšanai samaksāts 207 miljoni jeb caurmērā 78 lati par ha. Šādos apstākļos jaunās republikas spēkos nebij maksāt atlīdzību bijušiem īpašniekiem.

Šo jautājumu Satversmes sapulce sāka apspriest 1922. g. maijā, pie kam sociāldēmokrati pēc Igaunijas parauga lika priekšā nemaksāt atlīdzību, bet labais spārns maksāt 1920. g. zemes tirgus cenas. Sociālisti un daļa centra deputātu savu priekšlikumu motivēja ar to, ka muižas nav moderns civiltiesisks īpašums, bet

— Latvijas Pasta un telegrafa departaments Rīgā.

pusfeodāla, puskoloniāla publiski tiesiska manta, kas iegūta militāro iekarojumu ceļā, kuŗai tautas apziņā nav legāla pamata, kāpēc arī jaunsaimniekiem nav morāla pienākuma maksāt par īpašumiem, kas pēc vairākiem gadu simteņiem tai pašā ceļā kā zaudēti atkal atgriezušies valsts rokās. Sociāldemokrāti ierosināja nodot jautājumu tautas nobalsošanai, ko noraidīja ar 3 balsīm. Beidzot, aizklāti balsojot, Satversmes sapulce nolēma atlīdzības likumu atlikt uz 1. Saeimu, kas ar 50 balsīm pret 39 (11 deputātiem nebalsojot) 1924. g. aprīlī nolēma atlīdzību nemaksāt, izņemot hipotēku parādus. Tad bijušie lielgruntnieki iesniedza sūdzību Tautu savienībai un organizēja ārzemju presē lielu kampaņu pret Latviju, bet sūdzība tika noraidīta.

Jaunai agrārai iekārtai bij ļoti svarīgas sekas visā valsts dzīvē. Notika pilnīgs apvērsums iedzīvotāju sociālā struktūrā. Ja 1897. g. tikai 39% laucinieku bij zemes īpašnieki un pārējie 61% bezzemnieki, tad 1930. g. pirmo ir jau 77%, bet otro vairs tikai 23%. Līdz ar to iedzīvotāji, apmierināti ar savu stāvokli, arvien vairāk politiski nosvērās pa labi: par sociālistiskām partijām nodotais balsu skaits no 39% 1920. g. nokrita uz 27% 1931. g.

Agrārās reformas sākumā bij lielgruntnieki un R. Eiropas skeptiķi pareģoja, ka muižu likvidācijas sekas būs ja ne valsts bankrots, tad vismaz ievērojams saimnieciskās dzīves regress. Lai par to spriestu, jāsalīdzina statistiskie dati par Latvijas teritoriju cara un neatkarības laikos, kā arī tais pašos gados Padomju Savienībā un Latvijā. Pirmajā gadījumā dabūjam, ka aņamzemes platība 1913—1935. g. bij pieaugusi par 22%, sasniedzot 2,1 milj. ha. Pateicoties racionālai meņkopībai, bij nedaudz augusi pat mežu platība, lai gan eksportam un jaunbūvēm tika izlietoņi prāvi koka materiāli. Salīdzinot ar 1913. g., Latvijas labības kopražs 1937. g. bij pieaugusi par 50%, bet kartupeļu/raņas gandrīz trīskārtīgi, un pilnīgi jauna kultūra bij cukurbietes. Ja agrārās reformas pirmajos gados vēl bij jāievēd ap 31% maizes labības, tad kopš 1934. g. Latvija varēja jau to eksportēt.

Ka tautsaimnieciski Latvija bij attaisnojusi savu atdalīšanos no Krievijas, pietiek salīdzināt Latvijas 1935. g. raņas ar Padomju savienības, pārrēķinot tās uz 1 iedz. Šai gadā Latvijā bij raņots 620 kg labības, 730 kg kartupeļu un 96 kg cukura biešu uz katru

cilvēku, kamēr Padomju Savienībā attiecīgi 560,310 un 56, lai gan Krievijas aņamzeme ir daudz labāka, un lauksaimnieciski izmantotās zemes bij 2,5 ha, bet Latvijā 1.9 ha uz cilvēka. Vēl lielāka starpība bij lopu un lopkopības ziņā. Lai gan kaņa gados Latvija bij zaudējusi ap 20 % lopu, govsloupu skaits 1920—1939. g. bij audzis par 65, zirgu par 59, cūku par 85 un aitu skaits par 50 %, kāpēc starp ziemeļu valstīm, samērā ar iedz. skaitu, Latvija govsloupu un zirgu daudzuma ziņā ieņēma otro, cūku ziņā trešo, bet aitu ziņā pirmo vietu. Salīdzinot ar Padomju Savienību, Latvijā lopu skaits, izņemot aitas, bij apm. divreiz lielāks, rēķinot uz katriem 100 iedz., proti: Latvijā 20 zirgu, 61 govsloups, 41 cūka un 68 aitas, kamēr Krievijā attiecīgi 10, 37, 18 un 60 (1938). Tas pats sakāms par lopu raņīgumu: caurmēra izslaukums no govsloupu Latvijā 1937. g. bij 1900 kg gadā, bet Padomju kolchozos 1027.

Der salīdzināt arī lopkopības produkciju abās zemēs. 1938. g. Latvija raņoja uz 1 iedz. 85 kg gaļas gadā, 835 kg piena, 15 kg sviesta (tikai pienotavās) un 1,3 kg vilnas, kamēr Padomju Savienībā attiecīgie skaitļi bij 21, 170, 0,8 un 1,2. Lai gan Krievijas iedzīvotāju skaits ir 85 reiz lielāks nekā Latvijas, tomēr sviesta kopeksportā 1937. g. pēdējā piedalījās ar 3,1, bet Padomju Savienība tikai ar 2,4 %. Absolūtos skaitļos Latvija eksportēja 19.211 tonnas sviesta, ieņemot 5. vietu Eiropā, kamēr milzīgā Krievija izveda tikai 14.662, tātad vidū starp Lietuvu un Igauniju. Tas bij iespējams tāpēc, ka neatkarības laikā piena raņā Latvijā bij pieaugusi par 250 %. Lai gan raņotās linu šķiedras daudzuma ziņā Krievijai bij 1. vieta Eiropā un Latvijai piektā, tomēr uz 1 iedz. Padomju Savienība raņoja četrtreiz mazāk (3,4 kg) nekā Latvija (12,7 kg), kas šai zinā ieņēma 1. vietu.

Latvija bij tipiska agrāra zeme, kur pilsētās dzīvoja tikai 34,6 % iedz. (1935), pie kam 92 % strādājošo laucinieku bij nodarbināti lauksaimniecībā. Tomēr pamazām tika atjaunota arī kaņa laikā sagrautā rūpniecība, kas 73 % izejvielu guva pašu zemē un 1939. g. raņoja preces par 318 milj. latu neto jeb katrs no 200.000 strādniekiem par 1600 latiem. Ši iekšējam tirgum domātā rūpniecība raņoja par lētu maksu arī tādus priekšmetus, ko Krievijā uzskatīja par luksu. Piem., Latvijā 1937. g. iznāca 1 divritenis uz 40 iedz. un 1 pašu raņots radio katriem 100 iedz., kamēr Padomju

Savienībā tikai uz 440 cilvēkiem 1 divritenis un 850 — 1 radio. Dzelzceļu līniju gaŗuma ziņā Latvija ieņēma 3. vietu Eiropā, sāmērā ar iedz. skaitu, bet Krievija 22. vietu (apm. 4 reiz mazāk), pasta iestāžu ziņā Latvijai bij 5., bet Krievijai 17. vieta.

Strauji attīstījās arī Latvijas celtniecība. Deviņos gados (1920—29) 37,4 % visu lauku dzīvojamo ēku tika uzceltas no jauna un 1920—1937. g. laukos vien bij uzbūvētas 440.000 dažādas ēkas, t.i. uz katru darba spējīgu lauku virieti 1 ēka. Ja Latvijā 1924—31. g. būvniecībai izlietoja caurmērā gadā vairāk nekā 1 kb m kokmateriāla uz 1 iedz., tad Padomju Savienībā tikai ap 0,6 kb m. Arī cements Latvijā 1938. g. tika ražots 78 kg, bet Krievijā 34 kg uz cilvēka; ķieģeļi Latvijā 63, Krievijā 51 kg. Tāpēc arī par spīti daudzinātiem 5 gadu celtniecības plāniem Rīgā uz 1 iedz. iznāca 9 kv m dzīvojamās platības 1939. g., bet Padomju Savienības pil-sētās mazāk par 4 kv m.

Līdz 1936. g. Latvijas ārējās tirdzniecības bilance bij pasīva. 1937. g. tika jau eksportēts preču par 260,7 un importēts par 231,2 milj. latu, pie kam Anglija ieņēma pirmo, Vācija otro un Beļģija trešo vietu. Šīs 3 valstis nopirka 75 % visa Latvijas eksporta un pārdeva tai 59 % visu ievesto preču. Turpretim uz Padomju Savie-nību Latvija 1938. g. eksportēja nepilnus 4 un no turienes impor-tēja nepilnus 2 % savas ārējās tirdzniecības kopvērtības. Latvijas eksportā 91 % sastādīja kokmateriāli, finieŗi, papīrs, pape, sviests, lini, cūkas, gaļa un ādas. Lai saprastu Baltijas valstu lomu pasaules tirdzniecībā, jāzina, ka 1938. g. Somija, Igaunija, Latvija un Lietuva ar 9,5 milj. iedz. piedalījās tajā ar 586,5 milj. dolaru, bet Padomju Savienība ar 512,5 milj. dol., lai gan pēdējās iedz. skaits bij 18 reiz lielāks. Trīs Baltijas valstis vien ar 6 milj. iedz. pasaules tirdzniecībā piedalījās ar 0,5 %, bet varenā Krievija un tās 170 milj. iedz. ar 1,1 %. Tagad pēc Baltijas valstu okupācijas vi-sas šīs miljonu vērtības ir atrautas pasaules saimniecībai.

Latvijas finanses bij labā stāvoklī ar aktīvu maksāšanas bi-lanci, un Latvijas Bankas zelta un valūtas rezerves 1923—1938. g. pieauga no 31,8 uz 91,7 milj. latu jeb 53 latu uz 1 iedz. (1936. g.), kamēr tai pašā laikā Itālijā iznāca tikai 25, Polijā 12 un Vācijā 7 lati. Ja valsts ieņēmumi uz 1 iedz. latos (97) caurmērā Latvijā bij mazāki nekā ziemeļu valstīs, tad arī valsts parādu ziņā tā bij

Latvijas Universitāte Rīgā.

pēdējā vietā Eiropā (79 latu uz 1. iedz., kamēr Anglijā 4.344 Ls), kāpēc parādu deldēšanai Latvijai pietika ar 1% sava budžeta, bet Eiropas valstīm caurmērā 12,9%. Toties, salīdzinot ar tām, Latvija izdeva vairāk saimnieciskās dzīves veicināšanai (25,6%), tautas izglītībai (14,7) un tautas labklājībai un veselībai — 13% sava budžeta.

No cara Krievijas Latvija saņēma pavisam niecīgu tautas izglītības mantojumu. 1897. g. lasītpratēju skaits Latgalē bij 50%, bet visā Latvijā 78,5, pie kam līdz 1920. g. tas bij pieaudzis tikai par 1/3%. Turpretim mūsu neatkarības 15 gados (1920—35) tas visā Latvijā bij vairojies 30 kārt, bet Latgalē pat 69 reizes, dodot Vidzemei 96,5 un Latgalei 73% lasītpratēju. Viens no pirmajiem valdības soļiem bij obligātas bezmaksas tautskolas apmeklēšana. Tautskolu skaits uz 1000 bērniem Latvijā bij 7,6 un skolotāju skaits 27, kamēr Eiropas Krievijā 5,6 un 20, bet Anglijā 3 un 25. Salīdzinot ar cara laikiem, Latvijas izdevumi obligātai izglītībai uz 1 skolnieku bij 2—3 reiz, bet uz 1 iedz. 4 reiz vairāk (Latgalē pat 7—8 kārt). No 1000 iedz. 10—19. g. vecumā Latvijā apmeklēja vidusskolas 65, bet Beļģijā 42, Zviedrijā 39, Francijā 38 audzēkņi. Eksaktās un humānītārās fakultātēs studējošo skaita ziņā Latvija bij pirmā, bet izdoto grāmatu ziņā otrā vietā Eiropā ar 30 studentiem uz 10.000 iedz. un 82 grāmatām uz 100.000. Latvijas universitātē vislielākais studentu skaits (8766 — 6311 vīriešu, 2455 sievietes) bij 1931/32. g. Pavisam 20 gados to beidza 4955 vīrieši un 2183 sievietes, kāpēc akadēmiski izglīto pilsoņu skaits Latvijā 1939. g. sniedzās pie 10.000, starp tiem: 1800 inženieru, 1589 ārstu, 1400 juristu, 920 agronomu, 837 zobārstu un t. t. Arī papīra patēriņš liecina par tautas kultūras līmeni. Lai gan Padomju Savienība milzu tirāžā iespieda propagandas literatūru, kādas gandrīz nemaz nebija Latvijā, 1937/38. g. papīra patēriņš abās valstīs uz 1 iedz. kg bij šāds: Latvijā avīzēm 4,2, grāmatām 1,9, tirdzniecībai un rūpniecībai 7,3, pavisam 12 kg, bet Krievijā attiecīgie skaitļi 1,2—0,6—2,6—5,0. Tātad laikrakstiem latvieši izdeva 3¹/₂ reiz un grāmatām 3 vairāk papīra.

No visiem Latvijas iedzīvotājiem 25% bij minoritātes: 10,6 krievi, 4,8 žīdi, 3,2 vācieši, 2,5 poļi u. t. t. (1935). Cienīdama pašnolemšanās tiesības, Latvija bij pirmā valsts Eiropā, kas jau 1919.

g. beigās piešķīra savām minoritātēm plašu kultūralu autonomiju ar tiesībām katrai tautībai pašai kārtot savas izglītības lietas, izsniedzot lielus pabalstus no valsts un pašvaldību budžetiem. Šis humānitārās politikas rezultātā lasītpratēju skaits 1920—1935. g. pieauga žīdiem par 8 %, poļiem — 13, lietuvjiem — 14, krieviem — 23 un baltkrieviem par 30 %. Blakus valsts universitātei vāciešiem bij sava privāta augstskola (Herdera institūts), krieviem īpaši augstskolas kursi, un bez tam gandrīz katrai mazākuma tautībai savs teātris un laikraksti. Turpretim Padomju Savienībā palikušiem latviešiem jau 30-tos gados tika slēgtas visas nacionālās skolas, teātri un laikraksti, un tagad okupētā Latvijā notiek nesaudzīga pārkrievošana.

Šie neatkarīgās Latvijas sasniegumi tautsaimniecībā un kultūrā nav ne dabas bagātību, ne ārējo aizņēmumu sekas, bet neatlaidīga darba un centības panākums. Ne velti strādātāju % Baltijas valstīs bij augstākais Eiropā (Lietuvā 67, Latvijā 64, Igaunijā 63), pārsniedzot pat „visu darba ļaužu dzimteni” Padomju Savienību (57). Tas jāvērtē sevišķi augstu tāpēc, ka par 60 g. vecāku pilsoņu % Latvijā bij 13,9, atstājot aiz sevis arī kažā daudz cietušo Franciju (14), un sieviešu pārsvara ziņā (uz 1000 vīriešiem 1139 sievietes) Latvija bij 1. vietā Eiropā. Tas izskaidrojams ar lieliem vīriešu un nedzimušu vai mirušu bērnu zaudējumiem 1. pasaules kažā. Bet arī pēc pirmajiem grūtiem neatkarības gadiem iestājās samērā labi dzīves apstākļi, un strauji cēlās kultūras līmenis, kas neveicināja bērnu dzimstību, vēl jo vairāk tāpēc, ka puse (57 %) sieviešu bij saistīta darbā, un tām neatlika laika rūpēm par ģimeni. Ja agrākās paaudzēs, pastāvot daudz bērnu ģimenēm, Latvijas iedz. skaits 19. g. s. bij audzis par 177 % un vēl 1900—1914. g. pieaugums bij 28 %, tad, ieviešoties vien-un divbērnu tradīcijai, tautas bioloģiskā jauda apsika.

1920/25. g. Latvijas iedzīvotāju skaits gan pieaug par 248.674, bet šai skaitā dabiskais pieaugums ir tikai 66.800, tātad 4,1, jo pārējie bij repatriējušies bēgļi un jauno robežu pagastu krievi (ap 100.000). Tā ar savu dabisko pieaugumu Latvija ierindojās vienā no pēdējām vietām Eiropā, un vēl mazāks tas bij tikai Beļģijā, Lielbritānijā, Zviedrijā, Igaunijā (1,4), Austrijā un Francijā (0,5). Pavisam 15 gados latviešu skaits bij pieaudzis par 313.200 cil-

vēkiem (1935. g.), bet otrā pasaules karā krievu deportāciju dēļ atkal samazinājās par 34.000. (1943). Cik tagad vairs palicis latviešu okupētā dzimtenē pēc nepārtrauktām deportācijām, karā kritušiem un ap 100.000 trimdiniekiem, nezinām. Zemāko un vidējo skolu audzēkņu skaits 1939/40. g. (257.800) un tagad Padomju Latvijā ir apmēram vienāds (ap 250.000), tomēr nedrīkstam aizmirst, ka arī krievu ierēdņu, kaņavīru, strādnieku un zemnieku skaits Latvijā būs vismaz pumiljons, kas arī izlīdzina datus par skolnieku skaitu 1939. un 1948. g.

Bet varbūt šie neatkarības laika sasniegumi panākti, pazeminot iedzīvotāju dzīves standartu? — Pēc Tautu savienības datiem pēdējos gados pirms 2. pasaules kara gaļu patērēja 1 iedz. Latvijā 85 kg gadā, Anglijā 64, Vācijā 50 un Padomju Savienībā 21, tātad 4 reiz mazāk nekā Latvijā. Ārī zivju patēriņa ziņā ar 13 kg tā pārsniedza Krieviju (9 kg). Tas pats sakāms par piena produktiem, ko Padomju Savienības pilsoņi dabūja 3—4 reiz mazāk nekā Latvijā, kur uz 1 iedz. iznāca 566 litri gadā, tātad vairāk pat nekā Anglijā (403) un Vācijā (362). Cukura patēriņš Latvijā bij 23, Krievijā 15 kg uz cilvēka. Ārī citu uztura vielu daudzums un dažādība (miežu grūbas, olas, sviests, kartupeļi) „plūtokratiskā” Latvijā bij lielāka nekā „sociālistiskā” Krievijā, kur bieži vien strādnieku vienīgais ēdiens bij maize, biešu vira un kartupeļi, nemaz nerunājot par visāda veida darba un koncentrācijas nometnēm, kur miljoniem pilsoņu mira no bada un tā sekām. Par šo uzturu liecina vācu kara gūstekņu izskats un veselības stāvoklis pēc viņu atgriešanās no „strādnieku paradīzes”.

Lai gan Krievijas klimats visumā ir bargāks nekā Latvijā, tomēr Padomju Savienībā tikai bolševiku partijas biedri bij pietiekami apgādāti ar vilnas drēbēm un ādas apaviem. Ražotās vilnas un ādu daudzums ir atkarīgs no lopkopības stāvokļa, bet mēs jau redzējām, ka neracionālās kolektīvizācijas dēļ tā Padomju Savienībā atrodas uz visai zema līmeņa: zirgu un govslōpu skaits tur bij 1,5—2 reiz mazāks uz cilvēka nekā Latvijā. Tāpēc nav ko brīnīties, ka vienīgi kokvilnas patēriņš abās zemēs bij apmēram vienāds, bet linu dziju Latvijā iznāca 2 reiz, vilnas 3 reiz un mākslīgā zīda 4 reiz vairāk uz 1 iedz. nekā Krievijā. Cik slikti bij apgērbti krievu ierēdņi, strādnieki un virsnieku sievas, par to va-

rēja katrs pārliecināties, kad pēc okupācijas viņi tūkstošiem pārpludināja Baltijas valstis un bij pārsteigti, cik lēti, šalidzinot ar Krieviju, te brīvā tirgū varēja pirkt apģērbus, veļu un apavus. Tātad arī no dzīves standarta viedokļa mienmīlīgā Latvija varēja saviem pilsoņiem dot to, ko nespēja totālītārā Padomju Savienība, kas savas neizsmejamās dabas bagātības izlietoja nevis iedzīvotāju labklājībai, bet militārislam, imperiālismam un pasaules revolūcijai.

Šie sausie statistiskie dati pierāda, ka visās dzīves nozarēs Baltijas valstis bij attaisnojušas savas gadu simteņos nerimušās ilgas pēc nacionālas neatkarības un ka pareizs ir angļu publicista O. Keuna spriedums 1944. g.: „Šis mazās zemes sasniedza ievērojamu kāpinājumu ne vien dzīves standarta ziņā, bet vēl vairāk publiskās izglītības un nacionālās kultūras attīstībā, kā arī visai pasaulei deva kopdarbības, miermīlības, vesela prāta, pieklājības un progresā paraugu.”

Igaunijai, Latvijai un Lietuvai nekas vairāk nebij vajadzīgs no pasaules kā tikai otri divdesmit gadi netraucētas mierīgas attīstības, lai visā pilnībā varētu izplaukt šo tautu morālie un intelektuālie spēki Rietumu kristietības un civilizācijas garā. Šo iespēju tām laupīja bolševiku un nacionālsociālistu kopīgi izlemtā agresija 1940. g. vasarā.

3.

Latvijai nebij nekādu strīdus jautājumu ar spēcīgo austrumu kaimiņu — Padomju Savienību. Latvijai nepiederēja, un viņa nekāroja ne pēdas svešas zemes. Robeža ar Krieviju bij nosprausta jau 1920. g. miera līgumā, un varbūtējo robežu strīdu kārtošanai 1923. un 1926. g. tika parakstīti jauni līgumi. Nav pamata arī bolševiku apgalvojumiem, ka neatkarīgā Latvija ar savām neizslastošām ostām kavējusi Padomju Savienību piedalīties pasaules tirdzniecībā. Taisni otrādi, Latvija darīja visu iespējamo, lai veicinātu padomju transita tirdzniecību. Lai krievu preču vilcieni varētu tieši sasniegt Latvijas ostas, dzelzceļu sliedes uz galvenām transita līnijām tika pārsūtas no rietumu platuma (1435 mm) uz krievu platumu (1542 mm). Krievu transita preces bij atbrīvotas

no jebkādiem nodokļiem un pārvadātas pa Latvijas dz. c. par 75 % lētāku tarifu nekā pašas Latvijas sūtījumi. 1927. g. noslēgtais tirdzniecības līgums nodrošināja Padomju Savienībai lielus muitas nolaidumus (piem., 100 % dzelzij, naftai, šķiedraugiem, 50 % auto riepiem, sāļi) ievadamām precēm un ar īpašu Krievijas klauzulu deva tai visādas priekšrocības Baltijas valstu līgumos ar citām valstīm. Padomju Savienībai bij plaša tirdzniecības pārstāvība Rīgā, un viņas vajadzībām tika izbūvēta moderna brīvosta Liepājā. Šo līgumu sekas bij izslēgts Krievijas transita pieaugums caur Latviju, no 346.700 tonnām (1926. g.) uz 791.400 gadā (1931), bet jau 1938. g. tas bij sarucis par 9/10, noslīdot līdz 78.000 tonnām. Tas pierāda, ka Padomju Savienība savu transitu izlietoja kā politisku ieroci.

Lai saglabātu neatkarību, Latvija un pārējās Baltijas valstis savā ārpolitikā centās novērst visus pārpratumus, kas dotu iemeslu Padomju Savienībai apvainot tās nedraudzīgā vai nelobīgajā rīcībā. Jau 1929. g. 9. februārī Latvija kopā ar Igauniju, Poliju un Rumāniju parakstīja ar Padomju Savienību t. s. Ļitvinova protokolu par pievienošanos Kelloga-Briana pretkaŗa paktam, kas noliedza lietot kaŗu kā nacionālās politikas ieroci un uzlika pienākumu jebkāda veida konfliktus kārtot miera līdzekļiem.

1932. g. 5. februārī Latvija noslēdza ar Padomju Savienību neuzbrukšanas līgumu uz 3 gadiem, ko abas puses 1934. g. pagarināja līdz 1946. g. Saskaņā ar to parakstītāji apņēmas atturēties no jebkādas agresijas, kas vērsta pret otras puses teritoriālo nedalāmību vai politisko neatkarību un drošību, kā arī nepiedalīties nekādos militāros vai politiskos līgumos, kas runā pretim šiem principiem. Papildinot šo līgumu, abas puses tā paša gada 18. jūnijā parakstīja konvenciju, ka visāda veida strīdi, ko neizdodas nokārtot diplomātiskā ceļā, izšķījami 4 viru samierināšanas komisijā, kur katra valsts sūta 2 locekļus.

1933. g. 3. jūlijā Latvija kopā ar citām Krievijas robežu valstīm parakstīja ar Padomju Savienību konvenciju, kas skaidri nosaka, ko uzskatīt par uzbrucēju. Agresors ir valsts, kas pirmā: a) piesaķa kaŗu otrai valstij, b) ar vai bez kaŗa pieteikuma ar saviem bruņotiem spēkiem iebrūk svešā teritorijā, c) uzbrūk ar gaisu vai jūras spēkiem, d) bloķē otras valsts krastus vai ostas. Nekādi

polītiski, militāri, saimnieciski vai citi apsvērumi neder par at-
taisnojumu šai agresijai.

Bet nebij pagājis ne pusgads pēc šīs konvencijas un tikai da-
žas nedēļas pēc Latvijas un Padomju Savienības tirdzniecības lī-
guma noslēgšanas, kad 1933. g. beigās ārlietu komisārs Litvinovs
piedāvāja Polijas valdībai vest slepenas sarunas un pēc tam
publicēt kopīgu paziņojumu, ka abas šīs valstis „garantē Igauni-
jas, Latvijas un Lietuvas neatkarību”, pie kam pēc bolševiku pro-
jekta par neatkarības apdraudējumu uzskatīs gandrīz katru pār-
maiņu Baltijas valstu iekšējā un ārējā politikā, iekārtā un at-
tieksmēs ar citām valstīm. Tas nozīmēja, ka Padomju Savienībai
būtu tiesība katrā laikā iejaukties Baltijas lietās, un šīs valstis
kļūtu par sava austrumu kaimiņa vasali. Šis nodoms izjuka tikai
tāpēc, ka Polija atteicās bez Baltijas valstu piekrišanas jebkādā
veidā ierobežot viņu suverēnitāti.

Pēc šīs neveiksmes 1934. g. martā bolševiki mēģināja uzspiest
Baltijas valstīm kopīgas Krievijas un Vācijas garantijas, bet pē-
dējā tam nepiekrita. Kad 1939. g. 22. martā, nedēļu pēc Čecho-
slovākijas okupācijas, Lietuva bij spiesta izpildīt vācu ultimātu
par Klaipēdas atdošanu, Maskava vienpusīgi paziņoja, ka Lat-
vija un Igaunija atrodas Krievijas ietekmes joslā, uz ko abas
7. aprīlī atbildēja, ka noraida šo deklarāciju, jo tā nesaskan ar
viņu suverēnitāti.

1939. g. vasarā Maskavā angļu, franču un krievu stābu saru-
nās par militāru savienību bolševiki atkal pacēla Baltijas valstu
garantiju jautājumu, prasot sev tiesības vajadzības gadījumā
tās okupēt, ko noraidīja Anglija, kāpēc 11. augustā sarunas izjuka.
Līdztekus bolševiki bij jau uzsākuši slepenas sarunas ar Vāciju.
Šo Padomju Savienības ārpolitikas lūzumu ievadīja jau ilgga-
dīgā ārlietu komisāra Litvinova atcelšana no amata 3. maijā,
ieceļot viņa vietā Staļina tuvāko līdzstrādnieku V. Molotovu.
23. augustā viņš un J. Ribentrops parakstīja vācu-krievu neuzbruk-
šanas līgumu un slepenu papildu protokolu par ietekmes joslu
sadališanu A. Eiropā, ar ko Padomju Savienība ieguva pilnīgu
rīcības brīvību Latvijā, Igaunijā un Somijā. Tā lielā slepenībā
divi diktatori raka kapu Baltijas valstu neatkarībai, un bij pareizi

padomju spēki iesoļoja Latvijā un Igaunijā, laužot kādus 10 ar šīm valstīm noslēgtus līgumus un daudzus padomju valstsvīru solījumus. 18. jūnijā krievu kuŗa kuŗis Marats atveda bolševiku aŗitātorus, kas organizēja pateicības demonstrācijas, pie kam gājiena priekšgalā brauca padomju tanki.

Baltijas valstu iekļaušana Padomju Savienībā notika vienveidīgi pēc Maskavā izstrādātā plāna, kuŗa istenošanai Kremļis nosūtīja trīs reŗisorus: uz Kauŗu V. Dekanozovu, uz Rīgu A. Višinski, uz Tallinu to pašu A. Œdanovu, kas jau 1936. g. bij pieprasījis Pēterā L. iekāŗojumu atgūšanu. 21. jūnijā Višinskis iecēla jaunu Latvijas valdību ar kvisingu A. Kirchenšteinu kā ministru prezidentu. Drīz pēc tam K. Ulmani un viņa kabineta locekļus deportēja uz Krieviju. Visās trijās valstīs vienā laikā, 14. un 15. jūlijā, izsludināja jaunas parlamenta vēlēšanas ar vienu sarakstu, kuŗa kandidātus izraudzīja bolševiku tikko dibinātā „darba ļauŗu savienība“, bet apstiprināja Padomju sūtniecība. Mēģinājumus iesniegt otru sarakstu ātri likvidēja okupācijas vara. Vēlēšanās piedalījās arī ārzemnieki, un balsu skaitīšana bij prasta komēdija, jo vēletāju % jau iepriekš bij noteikts Maskavā. Kļūdas dēļ krievu aŗentūra TASS Londonā jau 24 stundas pirms vēlēšanu noslēguma paziņoja, ka Lietuvā balsojuŗi 99,19 % vēletāju.

Visi trīs leļļu parlamenti sanāca 21. jūlijā un, piedaloties minētiem politiskiem reŗisoriem, lielā steigā pieņēma Kremļa atsūtītos likumus par Baltijas valstu bolševizēšanu un lēmumu „lūgt“ Staļinu inkorporēt tās Padomju Savienībā. Ar noļuku jaunās Latvijas saeimas sesiju noturēja nevis Saeimas namā, bet Nacionālā teātrī tais pašās telpās, kur 1918. g. tika proklamēta Latvijas republika. 31. jūlijā visu triju valstu delegācijas, katrā pa 20 deputātu, ieradās Maskavā lūgt atzīt lēmumu par inkorporāciju. Šim gadījumam sacerēto A. Kirchenšteina runu vairākkārt pārstrādāja A. Višinskis. 3. augustā Augstākā padome oficiāli uzņēma Lietuvu kā 14-to, bet 5. un 6. augustā Igauniju un Latviju kā 15-to un 16-to Padomju republiku.

24. augustā tika no jauna sasaukti visi trīs Baltijas parlamenti, lai apstiprinātu Maskavā izlemto aneksiju un turpat izstrādātās vienveidīgās konstitūcijas, kas nodibināja bolševiku partijas diktāturu Igaunijā, Latvijā un Lietuvā. Tā kā Latvijas republikas sa-

Mātes tēls Brāļu kapos Rīgā.

tversme (77. p.) nosaka, ka noteikumus par valsts neatkarību, robežām un suverēno varu var grozīt tikai tautas nobalsošanā, tad leļļu Saeimas lēmumiem nav likuma spēku, un tie ir tikai okupācijas varas diktēts kails varas akts, kas nesaista lātviešu tautu. Pret šo neprovocēto agresiju Baltijas valstu sūtņi 22. un 23. jūlijā iesniedza protestus Berlīnē, Londonā un Vašingtonā. Vācijas ārlietu ministrija tās noraidīja un paziņoja, ka turpmāk uzskatīs sūtņus par privātām personām ar tiesībām palikt Vācijā. Savienoto valstu ārlietu viceministrs S. Welles 23. jūlijā paskaidroja presei, ka viņa valdība ar dziļu interesi un simpatiju jau no pirmajām neatkarības dienām vērojusi trīs Baltijas republiku apbrīnojamo progresu un ka viņa neatzīst nevienas valsts tiesību jebkādā veidā iejaukties otras valsts iekšējās lietās, lietojot varu vai varas draudus. Arī vēlāk Savienoto valstu valdība vairākkārt apstiprināja, ka atzīst Baltijas valstu pastāvēšanu de jure un viņu diplomātiskie un konsulārie pārstāvji bauda tiesības joprojām pārstāvēt šīs valstis pie Amerikas valdības. Pēc mūsu ilggadīgā sūtņa A. Bīlmaņa nāves šā gada 26. jūlijā ārlietu ministrs G. Maršals 12. augustā paziņoja ar rakstu, ka par Latvijas lietvedi Vašingtonā pieņēma A. Dīnbergu. Turpretim Lielbritānija 1942. g. maijā, slēdzot draudzības līgumu ar Padomju Savienību, aiz reālpolitiskiem apsvērumiem atzina Baltijas valstu aneksiju de facto un svitroja šo valstu sūtņus no diplomātiskā korpusa sarakstiem.

Krievu okupētās Baltijas valstīs 1940. g. otrā pusē sākās sarkanā terrora režīms. Lai proletārizētu iedzīvotājus, nacionālizēja zemi, ēkas, rūpniecības uzņēmumus, kuģus un bankas. Agrākie māksāšanas līdzekļi tika par zemu kursu apmainīti pret krievu rubļiem. Latvijas Bankas zelta un valūtas krājumus pārveda uz Maskavu „okupācijas izdevumu segšanai“. Neizdevās vienīgi laikā pārņemt ārzemēs deponētās Latvijas vērtības. Politiskā policija ar pazīstamām Jāņa Briesmīgā metodēm centās iznīcināt visus „pretpadomju elementus“. Ieveda Krievijas sodu likumus, likvidēja neatkarīgās tiesas, un noģibināja arkārtējus tribunālus „kapitālisma apkarošanai un revolūcijas ienaidnieku sodģšanai“. Gada laikā bolģeviki nogalināja vai deportēja 62.769 igauņus, 34.450 lietuvjus un 34.250 latvieģus. Starp pēdēģiem bij 1.355 noslepkavoto, lielāko tiesu apraktģ masu kapos, 12.161 pazudģs bez

vēsts un 20.734 aizvesti p̄reču vagonos uz Krieviju 1941. g. naktī no 13. uz 14. jūniju, pie kam jau Latvijā vīrus atšķīra no sievām. Starp deportētiem un nogalinātiem latviešiem bij 5.820 tirdzniecības un rūpniecības darbinieku, 5381 lauksaimnieks, 5.194 virsnieki, policisti un aizsargi, 4.773 bērni, skolnieki un studenti, 2.556 ierēdņi, 2.296 sievas un t. t. Lielākā daļa aizvesto tika izvietota soda un darba nometnēs Sibīrijā aiz polārā loka, kur drīz vien gāja bojā badā un slimībās. Deportācija bij paredzēta vairākiem 100.000 baltiešu, bet vācu iebrukums Baltijā un Krievijā 22. jūnijā to aizkavēja.

Kaŗa pieteikumu Padomju valdībai Vācijas ārlietu ministrs Ribentrops starp citu pamatoja ar to, ka pretēji 1939. g. norunai Krievija bolševizējusi un anektējusi viņas iespaida joslai atdotās valstis-Baltiju, Somiju un Rumāniju. Tāpēc daudzi naīvi cerēja, ka Vācija atjaunos Baltijas valstu neatkarību vai vismaz atcels bolševiku izdotos nacionālizācijas likumus. Tas nenotika. Baltijas valstis un Baltkrievija tika apvienotas vienā Vācijas provincē Ostland, ko pārvaldīja A. Rozenberga vadītā Austrumu ministrija. Krievu komisāru vietā stājās vācu komisāri, NKVD vietā Gestapo un SD, Darba komisāriāta vietā Arbeitsamt un t. t. Mainījās nosaukumi, bet bolševiku ievestās pārvaldes metodes un saimniecības sistēma palika tā pati. Ideoloģiski abās totālītārās iekārtas bij dvīņu māsas, kas izpaudās pat tādos sikumos, ka krievu slēgtās teoloģijas fakultātes Rīgā un Tērbatā ļāva atvērt tikai 1943. g. beigās. Tāpēc tauta nacionālsociālistus sauca par brūniem bolševikiem.

Visa krievu nacionālizētā zeme, ēkas un uzņēmumi tika izsludināti par vācu Reicha īpašumu kā kaŗa laupījums. Krievu Gosbank vietā stājās Notenbank Ostland, kas izdeva ostmarkas. Rūpniecības un tirdzniecības pasākumus apsaimniekoja īpaši dibinātas vācu sabiedrības m. b. H., piem., tekstiliju fabrikas — Ostland Faser, Zemturi juridiski bij tikai savu māju pārvaldnieki, kam bij jāmaksā ārkārtīgi augsti nodokļi un jānodod lielākā daļa ražas natūrā par smieklīgi zemām rekvizīciju cenām. Vācu okupācijas beigās kā sevišķu žēlastībuniecīgu daļu bolševiku konfiscētās zemes piešķīra atkal īpašumā: Lietuvā 6%, Igaunijā 12% un Latvijā 24%. Visa pārējā zeme bij nodota Landwirtschaftsgesell-

schaft Ostland līdz kara beigām, kad to bij paredzēts izdalīt vācu karavīriem Baltijas kolonizēšanai. Nīrnbergas prāvā atklājās, ka A. Rozenberga nodoms bij baltiešus pārvietot uz austrumiem, lai radītu kolonizācijai tukšu telpu. Strādnieki nedrīkstēja mainīt darba vietu, un vairāki tūkstoši tika nosūtīti piespiedu darbos uz Vāciju. Vietējo iedzīvotāju pārtikas devas bij div-un trīskārt mazākas nekā „kungu tautas” piederīgiem.

Pārkāpjot Hāgas 1907. g. konvenciju, ar Hitlera pavēli 1943. un 1944. g. Latvijā un Igaunijā mobilizēja t. s. brīvprātīgos leģionos 28 gada gājumus, kopsummā ap 150.000 vīru, bet vidusskolu zēnus un meitenes iesauca darba dienesta un gaisa izpalīgu vienībās Vācijā, Austrijā un citur. Šādos apstākļos izauga plaša baltiešu pretestības kustība ar savu nelegālu presi un militārām formācijām. Himlera iestādes nesaudzīgi cīnījās pret šiem patriotiem, ap 40.000 baltiešu ievievojot koncentrācijas nometnēs Salaspilī, Štuthofā pie Dancigas (ap 650 latviešu), Dachavā, Flosenberģā u. c., pie kam vairāki tūkstoši tika nogalināti. 1940—43. g. Latvijas iedzīvotāju skaits bij samazinājies par 200.000, un pavisam bij vairs tikai 1.445.000 latviešu. Vācu iestādes nometināja Latvijā samērā daudz krievu, kāpēc, salīdzinot ar 1925. g., krievu skaits bij pieaudzis no 12,5% uz 20% jeb kopsummā to bij 260.000. Okupācijas gados vācieši bij nogalinājuši vai deportējuši ap 88.000 Latvijas žīdu. Krievu un vācu saimniekošanas iznākumā 1943. g. sākumā aņamzemes platība bij samazinājusies par 30.000 ha, govslōpu skaits sarucis par 188.000, zirgu par 14.000, cūku par 320.000, aitu par 515.000.

Pēc 6. vācu armijas lielās neveiksmes pie Staļingradas 1943. g. janvārī bij skaidrs, ka Eiropas vēsturē beidzies Drang nach Osten laikmets un iestāsies jau O. Špenglera pareģotā Drang nach Westen ēra bolševiku centrālkomitejas politiskā biroja vadībā. 1944. g. sākumā sarkanarmija bij jau pie Igaunijas robežām un vasarā iebruka Latgalē un Lietuvā. 13. jūlijā krievi okupēja Viļņu, 27. jūlijā Šauļus un negaidot izlauzās līdz Jelgavai un Tukumam. Augustā kaujas notika Vidzemes vidienā, un 13. oktobrī krita Rīga. Atejošā vācu armija turējās pie „degošas zemes” taktikas: viss tika nopostīts un spridzināts, netaupot pat baznīcas, skolas un privātas ēkas. Sākās baltiešu traģēdijas pēdējais cēliens „nāves

Ieja Brāļu kapos Rīgā.

ēnā". Padzīti no savām dzīves vietām, atrauti no leģionā iesauktiem ģimenes apgādniekiem, baidīdamies no bolševiku eksekūcijām, vācu iestāžu rīkoti un tvarstīti, visu sociālo un aroda grupu piederīgie bez konfesiju un politisko pārliecību atšķirības devās piespiestā vai brīvprātīgā trimdā uz Vāciju un Kurzemi, kur 19. latviešu divīzija kopā ar vācu izlases vienībām, nāvi nicinot, varonīgi cīnījās par katru pēdu zemes līdz Vācijas kapitulācijai 1945. g. 9. maijā. Kurzemes varoņi krita krievu gūstā, bet daļa leģionāru kā meža brāļi joprojām turpina izmisīgu cīņu ar okupantiem. Vācu un krievu gaisa un jūras spēku vajātiem, ap 30.000 baltiešiem izdevās glābties pāri jūrai Zviedrijā, no kurienes kādi 4000 pēc tam devās tālāk pāri okeanam. Pašlaik Zviedrijā vēl ir ap 22.000 igauņu, 3.400 latviešu un 400 lietuvju. Vācijas rietumu joslās nokļuva ap 199.000 baltiešu, starp tiem puse latviešu. Viņu vidū atradās arī kādi 15.000 bijušo kaņavīru (15. latviešu divīzija un citas mazākas vienības), kas padevās angļu un amerikāņu gūstā.

Baltijā sākās pēc skaita trešā krievu okupācija. Lai gan 1941. g. 24. sept. Padomju valdība parakstīja Atlantijas chartu un 1942. g. 1. janvārī Apvienoto Nāciju deklarāciju, soloties atjaunot to valstu neatkarību, kas kritušas par upuri agresijai, neiejaukties citu valstu iekšējās lietās un netiekties pēc teritoriāliem ieguvumiem, kara beigās Padomju Savienība bij anektējusi svešas zemes ar 23. milj. iedzīvotāju un no Baltijas jūras līdz Ādriatijai nolaida dzelzs aizkaru pār 11 agrākām galvas pilsētām Ā. Eiropā, iegūstot noteikšanu par vairāk nekā 300 milj. cilvēku. Tai pašā laikā komunistu partijas 18,5 milj. biedru kā piektā kolonna izpilda Maskavas gribu visā pasaulē.

Kara laikā patriotisma celšanai Baltijas republikām piešķīra tiesību uzturēt diplomātiskus sakarus ar ārvalstīm un dibināt nacionālas militāras vienības. Bet, kad 1946. g. jūlijā uz Parīzes miera konferenci Staļins nosūtīja arī trīs Baltijas ārlietu ministrus, tad — izņemot slavu bloku — neviena no 21 nācijām neatzina viņus kā Baltijas valdību locekļus. Vārda pēc pastāv arī krievu komandētas baltiešu kaņaspēka daļas, bet tās izvietotas pie Ledus jūras un Klusā okeana, kamēr Baltijā stacionētas sibiriešu un mongoļu divīzijas.

Padomju Savienība joprojām ir autokrātiska policijas valsts, kuŗas iekārtu A. Višinskis raksturojis kā „diktatorisku demokrātiju”. Tur par 200 milj. iedzīvotāju valda 6 miljonu lielā krievu bolševiku partija, tātad 3% kungu kārtas minoritāte. Partija ir centralizēta ierēdņu hierarchija, kas apēd līdz 65% tautas ienākuma. Ja „plūtokrātiskā” Latvijā attieksmes starp zemākām un augstākām algām bij 1:10, tad „dēмократiskā” Krievijā tās bieži vien ir 1:80—100. Parasti fabrikas direktors saņem 50—60 reiz lielāku algu nekā vienkāršs strādnieks, kas mēnesī pelna 200—300 rubļus, bet kvalificēts ap 450. Pēc daudzo nodokļu un „ziedoјumu” atvilkumiem strādnieks par savu mēneša izpeļņu var nopirkt 1 kilo sviesta vai pāri kurpju. Lai nopelnītu 1 kg rudzu maizes, padomju strādniekam jāstrādā 1 stunda un 3 minūtes, bet Zviedrijā tikai 19 minūtes; lai tiktu pie 1 litra piena, Krievijā — 3 stundas 54 min., Zviedrijā 10 min. un t. t. Tāpēc nekur Eiropā nav tik daudz skrandainu ubagu kā Padomju Savienībā, kuŗi pēc Baltijas okupācijas tūkstošiem devās uz rietumiem laupīt un zagt baltiešu zemnieku mājās. Kāds pretstats starp šo krievu „maišelnieku” un partijas sekretāru, policijas šefu vai ģenerāli zeltītiem uzplečiem ar 30.000 mēneša algas!

Jau 1940. g. rudenī okupanti izdarīja jaunu zemes reformu Latvijā, sadalot starp bezzemniekiem visas lauku mājas, lielākas par 30 ha — tādu bij 39.800 ar 1.885.300 ha kopplatības jeb 42% visas zemnieku zemes. Tai vietā tika radītas uz papīra 70.000 dzīvot nespējīgas jaunsaimniecības ar platību līdz 10 ha. Jaunais zemnieku īpašumu sadalījums bij šāds (procentos no viņu zemes kopplatības): līdz 10 ha — 16,3%, no 10—20 ha — 50,9%, no 20—30 ha — 32,8%. Katram bij skaidrs, ka šī reforma domāta vienīgi demagoģijai un ka bolševiki necietīs individuālas saimniecības, jo Krievijā jau 1938. g. bij kolektīvizēti 94% zemnieku īpašumu. Pirmie 4 latviešu kolchozi tika dibināti 1946/47. g. ziemā ar 1000 ha lielu platību, 1947. g. 1. sept. bij jau 16 kolchozu ar 3939 ha, 1948. g. 1. janvārī — 49 ar 15787 ha, 1948. maijā — ap 200, aptveŗot 4500 zemnieku mājas ar 70.000 ha. Pēc pēdējām oficiālām ziņām jūlijā bij jau 300, bet oktobrī ap 600 latviešu kolchozu. Kolchozu caurmēra lielums 300 ha, un darba ražība tik maza, ka uz katriem 10 ha vajadzēja 4,6 strādnieku, kamēr neatkarīgā Lat-

vijā 10 ha apstrādāja 1,7 cilvēks. Kolchoza zemnieks 1947. g. par savu darbu saņēma dienā 2—10 rubļus un dažus kg lobības un kartupeļu, caurmērā izpelnot 3¹/₂ reiz mazāk nekā Savienoto Valstu farmeris. Tai pašā laikā Krievijā pāris kurpju maksāja 288, bet virieša uzvalks 450 rubļus. Šī bada maize kolchozos izskaidrojama ar to, ka darba ražība zema, administrācijai aiziet 40—50 % visu izdevumu un ražas lielākā daļa jānodod valstij, kā arī zirgu un traktoru stacijām (ap 25 % ražas). Iestājoties kolchozā, zemnieks var paturēt 0,25—0,6 ha zemes kā savu ģimenes dārziņu, bez tam 1—2 govīs, 2 teļus, 1 cūku un 10 aitas, bet nevienu zirgu.

Lai gan pēc likuma neviens nav spiests pievienoties kolchoziem, tomēr to panāk citiem līdzekļiem. Individuāliem lauksaimniekiem jāmaksā 3—4 reiz lielāki nodokļi nekā kolchozniekiem, nesamērīgi ar ienākumu jānodod par smieklīgām cenām labība, piens, gaļa, vilna, lina un tml., jāpārdod zirgi, lai kļūtu atkarīgi no valsts zirgu un mašīnu stacijām, jāpilda tās pašas klaušas, kas dzimtbūšanas laikos baronu muižām. Nodokļu, nodevu un klaušu nepildītāju tiesā par kaitniecību, un, ja piespriests sods vairāk par 1 gadu spaidu darbos, notiesātos deportē uz Krievijas soda nometnēm. Izsūtīto mājās noņemina krievu kolonistus, vai tās pievieno kolchoziem. Tāpat lielāko tiesu ar krieviem kolonizētās 1940. g. dibinātās 70.000 jaunsaimniecības. Sievām, kuņu vīri atrodas ārzemēs kā bēgļi vai deportēti uz austrumiem, obligāti jāprasa laulības šķiršana, un pēc tam viņas spiež precēties ar krieviem vai mongoļiem. Tas ir otrs ceļš, kā Latvijas laukos tiek iepludināti svešinieki, pie kam viņiem piešķir pat latviskus uzvārdus un dod Latvijas pavalstniecību, lai varbūtēja, starptautiski kontrolēta, plebiscita gadījumā ar šādu balsu vairākumu galīgi izšķirtu Latvijas nākotni.

Lai gan lauksaimniecības kolektīvizācija sagrauj Latvijas tautsaimniecību, tomēr tā tiek steidzināta tīri politiskos nolūkos: iznīcināt individuālos zemniekus kā padomju varai naidīgu šķiru. Kolchozi ir tas veids, kā patstāvīgus un neatkarīgus sīkgruntniekus var proletārizēt un, pārvēršot tos par klausu ļaudīm, radīt arī Baltijā sociālu un materiālu pamatu bolševiku partijas diktatūrai. Atriebīga kā Vecās derības Jehova, tā ar politiskās policijas plašo aģentūru dienu un nakti kontrolē savu pilsoņu domāšanu un

jušanu, kāpēc iedzīvotāju bailes ir tik lielas, ka, pat domās kritizējot kādu valdības rīkojumu, pilsonis pānikā skatās visapkārt, vai kāds no sejas nav nolasisjis viņa slepenās domas. Šāds režīms ar partijas vadoņu svētbildēm un svēto rakstu kārtā paaugstināto "partijas īso kursu" ir organiski pretīgs baltiešu kritiskam prātam un iedzīmtam individuālismam. To zina Kremļa varas vīri, kas ar sevišķu neuzticību raugās ne vien uz baltiešu lauksaimniekiem („budžiem“), bet pat uz racionāliem komunistiem. Ne velti 1937. g. tīrīšanas akcijā vienā pašā Maskavā no 16.000 latviešu bolševikiem veselus 13.000 nošāva vai notiesāja spaidu darbos. Lai gan par ministriem pārdēvētos tautas komisāru amatos iecelti igauņi, latviešu un lietuvju komunisti, tomēr šiem salmu vīriem atļauts tikai rakstīt romānus vai runās un rakstos slavīnāt savus maizes tēvus, kāmēr istie valdnieki Baltijā ir krievu tautības ministru biedri, partijas sekretāri, fabriku un trestu direktori.

Kaŗa laikā notika zīmīga pārvērtība Padomju Savienībā, proti: totālītārā komūnisma saplūšana ar cara laiku krievu imperiālismu. Tāpēc tagad ievadīta nesaudzīga nekrievu tautu rusifikācija un tīri fiziska iznīcināšana. Cik 100.000 baltiešu tika nogalināti un deportēti, 1944. un 1945. gadā sarkanarmijai no jauna okupējot Baltiju, nav zināms. Tagad masu deportācijas vairs nenotiek, bet ik naktis pazūd zināms skaits baltiešu, caurmērā 2—3000 cilvēku mēnesī katrā no trim Baltijas valstīm. Legālā ceļā tās tiek atbrīvotas no saviem iedzīvotājiem ar darba mobilizācijas rīkojumiem: jebkuŗai Krievijas ministrijai ir tiesība pieprasīt darba spēku ceļu būvēm, raktuvēm un rūpnīcām no jebkuŗas „brālīgās republikas“, iesaucot vīriešus līdz 64, sievietes līdz 55 gadiem. Tais pašos nolūkos „budžu“ bērņus 12—15 gadu vecumā rekrutē īpašās fabriku un darba rezerves skolās un pēc apmācības aizsūta darbos uz Krieviju. Veseli jūrmalas apgabali, kur ceļ apcietinājumus, ir pilnīgi iztīrīti no zvejniekiem un zemniekiem, izsūtot tos uz Klusā okeana salām un krāstiem. Tā Padomju vara cenšas sistēmātiski iznīcināt trīs baltiešu tautas, lai uz visiem laikiem likvidētu Baltijas jautājumu kā starptautisku problēmu. Un, kad notiks Baltijas valstu galīgais juridiskais nokārtojums, tad var gadīties, ka pēc dažiem gadiem Baltijas iedzīvotāju vairākums būs krievi un mon-

goļi, bet igauņi, latvieši un lietuvji izsmidzināti pa dažādām spaidu darba nometnēm aiz polārā loka, Turkestanā vai Tālos Austrumos.

Tomēr mūsu valsts neatkarības trīsdesmit gadu mijā un tautas vistrāģiskākā laikmetā mēs neesam zaudējuši ticību dievišķīgās taisnības uzvarai pār varmācību. Dieva dzirnis maļ labi, bet lēni. Nekad vēl savā vēsturē krievu imperiālisms nebij pakļāvis savai neierobežotai kundzībai tik daudz brīvas tautas kā šodien. Mēs vairs neesam tikai 6 miljoni baltiešu, bet mūsu skaits ir pieaudzis vairāk nekā par 100 miljoniem, jo par mūsu sabiedrotiem kļuvas vēl citas 8 valstis no Ledus jūras līdz Adriātijai, kas 1939. g. bij suverēnas nācijas, bet tagad Kremļa vasaļi. Tāpēc varam teikt, ka igauņu, latviešu un lietuvju skaits ir gan mazs, bet mūsu lieta liela, jo tas ir pasaules sirdsapziņas jautājums un nenoraidāms izaicinājums visai Rietumu civilizācijai — "būt vai nebūt".

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0306124287

